ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

ΣΧΟΛΗ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

ΤΜΗΜΑ ΨΥΧΟΛΟΓΙΑΣ

ΤΙΤΛΟΣ:

ΚΟΙΝΩΝΙΚΕΣ ΚΑΙ ΨΥΧΟΛΟΓΙΚΕΣ ΕΠΙΠΤΩΣΕΙΣ ΤΟΥ ΔΙΑΔΙΚΤΥΟΥ ΣΕ ΠΑΙΔΙΑ ΔΗΜΟΤΙΚΟΥ

ΠΤΥΧΙΑΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

ΠΕΤΡΙΤΖΙΚΗΣ ΕΥΑΓΓΕΛΟΣ

Α.Μ.: 2435

ΕΠΙΒΛΕΠΩΝ ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ:

ΑΝΑΣΤΑΣΙΑΔΗΣ ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ & ΧΑΤΗΡΑ ΚΑΛΙΟΠΗ

ΡΕΘΥΜΝΟ 2017

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Μεθοδολογικό πλαίσιο

Περίληψη

Εισαγωγή

Κεφάλαιο 1: Η χρησιμότητα του διαδικτύου και οι συνέπειες κατάχρησής του

Κεφάλαιο 2: Η ιστορία του διαδικτύου

Κεφάλαιο 3: Εθισμός στο διαδίκτυο

3.1.: Ορισμός της διαταραχής εθισμού στο διαδίκτυο

Κεφάλαιο 4: Κατάθλιψη και εθισμός στο διαδίκτυο στην παιδική ηλικία

Κεφάλαιο 5: Γνωστικό- συμπεριφοριστικό μοντέλο ερμηνείας της διαταραχής εθισμού στο διαδίκτυο

Κεφάλαιο 6: Ευάλωτες ομάδες εθισμού στο διαδίκτυο

Κεφάλαιο 7: Διαδικτυακός εκφοβισμός (cyberbullying)

Κεφάλαιο 8: Παιδική κακοποίηση και διαδικτυακός εθισμός

8.1.: Παιδική κακοποίηση , PTSD και αρνητικά αποτελέσματα

8.2.: PTSD και διαδικτυακός εθισμός

Κεφάλαιο 9: Η χρήση του διαδικτύου και ευρήματα για τις γνωστικές λειτουργίες

Κεφάλαιο 10: Η ασφαλής και μη ασφαλής χρήση του διαδικτύου σε παιδιά πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης

10.1. : Σχολείο και μη ασφαλής χρήση του διαδικτύου

Κεφάλαιο 11: Οι γονεϊκοί τύποι και η επίδραση στη χρήση του διαδικτύου από παιδιά πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης

11.1..: Γονεϊκοί ρόλοι και γονεϊκοί τύποι χρήσης του διαδικτύου

11.2.: Γονεϊκός έλεγχος

11.3.: Γονεϊκή ζεστασιά

Συμπεράσματα

ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ

Η παρούσα εργασία, εστιάζει στις κοινωνικές και ψυχολογικές συνέπειες του διαδικτύου στα παιδιά δημοτικού. Αποτελεί μια βιβλιογραφική ανασκόπηση, ερευνών οι οποίες αναλύουν τις συνέπειες του διαδικτύου στην υγεία των παιδιών-κοινωνική και ψυχική- και τροφοδοτούν την ανάγκη περισσότερης διερεύνησης του φαινομένου. Το υλικό αντλήθηκε από τις βάσεις δεδομένων της ηλεκτρονική βιβλιοθήκης του Πανεπιστημίου Κρήτης και συγκεκριμένα περιλαμβάνει μια πλειάδα αγγλικών άρθρων από τις βάσεις δεδομένων του sciencedirect. Επίσης έγινε εκτενής χρήση υλικού από ελληνικά διαδικτυακά μέσα που εστιάζουν την ανάλυση του φαινομένου καθώς και χρήση παλαιότερων πτυχιακών εργασιών με συναφή θεματολογία. Πολύτιμη και ιδιαίτερα χρήσιμη ήταν η πηγή του βιβλίου *Εθισμός στο Διαδίκτυο, (Σφακιανάκης, Σιώμος, Φλώρος, 2012).*

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Στην παρούσα βιβλιογραφική ανασκόπηση και έρευνα, θα γίνει μια προσπάθεια αναζήτησης τόσο των κοινωνικών όσο και των ψυχολογικών επιπτώσεων του διαδικτύου σε παιδιά δημοτικού. Κάτι τέτοιο όπως θα φανεί και στην ανάγνωση της εργασίας δεν καθίσταται ιδιαίτερα εύκολο, μιας και οι έρευνες που εστιάζουν στις συνέπειες του διαδικτύου στην ευαίσθητη σχολική ηλικία του δημοτικού είναι περιορισμένες. Η επιστημονική κοινότητα έχει δώσει ιδιαίτερη βαρύτητα στις επιπτώσεις που έχει το διαδίκτυο στην εφηβική ηλικία αλλά και στην πρώιμη ενήλικη ζωή, έχει όμως αμελήσει λόγω ίσως και της ιδιαίτερα νέας τάσης χρήσης των διαδικτυακών μέσων από παιδιά δημοτικού, να εστιάσει στις συνέπειες που τα μέσα αυτά έχουν για την γενιά παιδιών του δημοτικού σχολείου. Η παρούσα εργασία, είναι μια προσπάθεια ανάδειξης του φαινομένου της χρήσης διαδικτύου από νεότερα παιδιά, των συνεπειών που το φαινόμενο αυτό επιφέρει στην κοινωνική και ψυχολογική ζωή των παιδιών και των στάσεων που υιοθετούν οι γονείς απέναντι σε αυτό το σύγχρονο φαινόμενο της μεταβαλλόμενης κοινωνίας των πληροφοριών και του διαδικτύου.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Οι νέες τεχνολογίες και η ανάπτυξή τους, κατέχουν τα πρωτεία στην διεύρυνση των οριζόντων, ανοίγοντας νέους δρόμους επικοινωνίας, εκπαίδευσης, ακαδημαϊκής έρευνας ακόμη συντελώντας στην διευκόλυνση παροχής υγειονομικών υπηρεσιών και πληροφοριών σχετικών με ένα δικονομικό πλαίσιο. Αυτές είναι, ορισμένες μόνο από τις υπηρεσίες, που παρέχονται χάρη στην τεχνολογική εξέλιξη και την εκρηκτική ανάπτυξη της τεχνολογικής επιστήμης.

Οι σύγχρονες ψυχολογικές έρευνες, έχουν εστιάσει το ενδιαφέρον τους στα παιδιά και στη χρήση του διαδικτύου από αυτά. Η πρόσφατη έκρηξη της χρήσης του διαδικτύου και οι προσπάθειες κατανόησης του κινδύνου που επιφυλάσσεται για τα παιδιά, από την άμετρη χρήση του διαδικτύου, εμπλέκουν στο ερευνητικό πεδίο, μια σημαντική θεωρητική προσπάθεια κατανόησης αλλά και μια κοινωνική πολιτική ασφάλειας των παιδιών στην περιήγηση στο διαδίκτυο. Ο τρόπος με τον οποίο τα παιδιά κατανοούν την τεχνολογική και την κοινωνική πολυπλοκότητα του διαδικτύου διαφέρει ανά ηλικιακό φάσμα, (όπως αναφέρεται στον Yan, 2009).

Τα τελευταία χρόνια, οι μαρτυρίες της μαζικής αύξησης χρήσης του διαδικτύου στην καθημερινή ζωή των οικογενειών ολοένα και αυξάνονται. Τα αποτελέσματα της EU Kids Online Survey, τονίζουν ότι η χρήση του διαδικτύου στην καθημερινή ζωή, αγγίζει το ποσοστό του 60% (χρήστες), στις ηλικίες 9-16 ετών. Σύμφωνα με το Instituto Nacional de Estadistica, (2011), η χρήση του διαδικτύου από τα παιδιά, ηλικίας 10-15 ετών, αγγίζει το ποσοστό του 87%, (όπως αναφέρεται στους Alvarez et. al., 2013).

Το διαδίκτυο, είναι μια από τις μεγαλύτερες ανακαλύψεις της τεχνολογικής επιστήμης και προσφέρει αναρίθμητα οφέλη στους χρήστες του. Ενώ όμως τα θετικά του διαδικτύου είναι πασιφανή, η ανήσυχη στάση για την ανάπτυξη παθολογικών συμπεριφορών σε σχέση με αυτό, αυξάνεται διαρκώς, (όπως αναφέρεται στους, Σφακιανάκης και συν., 2012).

Οι επιδράσεις της έκθεσης στην οθόνη ενός υπολογιστή, ο εθισμός στο διαδίκτυο, η διαδικτυακή πορνογραφία, η υπερβολική ενασχόληση με διαδικτυακά παιχνίδια, η ανάδυση νέων τύπων αντικοινωνικής συμπεριφοράς, ο ηλεκτρονικός εκφοβισμός, η παρενόχληση, το διαδικτυακό έγκλημα και οι αυτοκτονίες μέσω διαδικτύου, απασχόλησαν και απασχολούν μια πλειάδα επιστημόνων, διαφορετικών πεδίων, (όπως αναφέρεται στους Σφακιανάκη και συν., 2012).

Σύμφωνα με τον Σφακιανάκη και συν., (2012) φαίνεται, πως η επικράτηση του εθισμού στο διαδίκτυο στη χώρα μας, οφείλεται στο υψηλό επίπεδο ψηφιακού αλφαβητισμού των παιδιών και των ενηλίκων, το οποίο, είναι αποτέλεσμα όχι μιας συντονισμένης προσπάθειας αλλά μιας εμπειρικής ενασχόλησης με το διαδίκτυο. Είναι άλλωστε, ευρέως διαδεδομένη η πεποίθηση μεταξύ παιδιών και γονέων, πως ο ηλεκτρονικός υπολογιστής δεν είναι παρά μια ενασχόληση ψυχαγωγίας για τα παιδιά. Στο σημείο αυτό, δεν μπορεί να μην αναφερθεί, πως η γνωριμία με τις νέες τεχνολογίες, οφείλει να εισαχθεί στα πλαίσια μιας εκπαίδευσης, υπό ένα ελεγχόμενο περιβάλλον, με ισορροπημένη παρουσία και έγκαιρη ανίχνευση παθολογικών σημείων και συμπτωμάτων, (Σφακιανάκης και συν., 2012).

Σύμφωνο με τα παραπάνω είναι και το παράδειγμα της Πολωνίας και της Τσεχίας. Τα παιδιά στην Πολωνία και την Τσεχία ξεκινούν τη χρήση των ηλεκτρονικών διαδικτυακών μέσων από πολύ νωρίς. Σύμφωνα με τα αποτελέσματα ερευνών, η συστηματική χρήση των ηλεκτρονικών μέσων, ξεκινά ήδη από την ηλικία των 7- 11 ετών. Τα μεταβαλλόμενα είδη των μέσων διαδικτύου, συνδέονται με την μετάβαση στην κοινωνία της πληροφορίας. Ήδη από τη δεκαετία του 1990, η επέκταση και η διεύρυνση της ποικιλίας χρήσης των ηλεκτρονικών μέσων, αρχίζει να αυξάνεται συστηματικά. Αυτή η αυξητική τάση, συνδέεται κυρίως, με την ψυχαγωγία και την δυνατότητα επικοινωνίας, που προσφέρονται από αυτούς του είδους τις συσκευές. Η πλειοψηφία των σημαντικών Άλλων, όπως οι γονείς και οι παππούδες, εξοπλίζουν τα παιδιά με ηλεκτρονικές συσκευές, υποθέτοντας πως αυτά τα μέσα, υποστηρίζουν την ανάπτυξή τους, τις μαθησιακές διαδικασίες και τις παρατηρητικές δεξιότητες, (Tomczyk & Kopecky, 2016).

Ο Σφακιανάκης, (2012), αναφέρει πως είναι διεθνώς αποδεκτό ότι, η ομαλή μετάβαση από την κοινωνία όπως την γνωρίζαμε μέχρι πρότινος, στην κοινωνία της πληροφορίας, είναι προϊόν ενός σημαντικού παράγοντα που καλείται εκπαίδευση. Σε αυτή τη διαδικασία εκπαίδευσης για την ασφαλή και ορθολογική χρήση του διαδικτύου, οφείλουν να συμμετέχουν όλοι, τα παιδιά, οι ενήλικες, οι γονείς, το σχολείο και φυσικά οι επιστήμονες που μελετούν την διάδραση ανθρώπου και τεχνολογιών.

Η χρήση του διαδικτύου, είναι ένα σύγχρονο κοινωνικό φαινόμενο, το οποίο περιλαμβάνει, όλο το ηλικιακό φάσμα, από την παιδική ηλικία, την εφηβεία, την ενηλικίωση και την ηλικιωμένη γενιά. Πολλές φορές, οι επιστήμονες έχουν βρεθεί αντιμέτωποι με διάφορες μορφές διαδικτυακής εγκληματικότητας και αυτή η εγκληματικότητα, αποτελεί ένα σύστοιχο κοινωνικό φαινόμενο της χρήσης του διαδικτύου. Μορφές τέτοιας εγκληματικότητας αποτελούν κατά τον Σφακιανάκη, (2012), η παιδική πορνογραφία, οι απάτες μέσω διαδικτύου, το cracking and hacking, η διακίνηση/ πειρατεία λογισμικού, η διακίνηση ναρκωτικών, η παραβίαση προσωπικών δεδομένων, το cyberbullying.

Η ρίζα του προβλήματος φαίνεται να εντοπίζεται, από την πρώιμη κιόλας παιδική ηλικία. Πολλοί γονείς, δεν είναι ενημερωμένοι και δεν γνωρίζουν πώς να αντιδράσουν όταν διαπιστώνουν, ότι τα παιδιά τους αντί να χρησιμοποιούν το διαδίκτυο για την επίτευξη κάποιας σχολικής εργασίας, απασχολούνται σε αυτό επικοινωνώντας μέσω διαδικτυακών δωματίων με φίλους τους ή αφιερώνοντας χρόνο για να παίξουν διαδικτυακά παιχνίδια.

Η παρούσα βιβλιογραφική ανασκόπηση έχει ως σκοπό, να τονίσει την προβληματική χρήση του διαδικτύου και τις συνέπειες που έπονται αυτής. Το ενδιαφέρον εστιάζεται στην ευαίσθητη παιδική ηλικία κυρίως στα παιδιά μέλη της πρωτοβάθμιας εκπαιδευτικής κοινότητας και στη χρήση των διαδικτυακών μέσων που πραγματοποιείται από αυτά. Το ερώτημα το οποίο η παρούσα εργασία εξετάζει, προκειμένου να αποδώσει λειτουργικές εξηγήσεις και ερμηνείες, είναι κατά πόσο γίνεται κατανοητή η υπέρμετρη χρήση του διαδικτύου και κατά πόσο γίνονται αντιληπτές οι συνέπειες αυτής της κατάχρησης. Όπως θα διαφανεί στη συνέχεια η κατάχρηση του διαδικτύου και η χρήση του από την εύπλαστη και ευαίσθητη παιδική ηλικία, αναδύει διάφορες δυσλειτουργικές συμπεριφορές και διάφορα παθολογικά

στοιχεία. Ο τρόπος με τον οποίο αυτές οι συμπεριφορές παράγονται από την κατάχρηση του διαδικτύου, θα απασχολήσει σε μεγάλο βαθμό την παρακάτω βιβλιογραφική έρευνα. Παρά τους περιορισμούς που υπάρχουν στην ευρωπαϊκή κυρίως βιβλιογραφία, όσον αφορά τη χρήση του διαδικτύου από τα παιδιά δημοτικού, στόχος της έρευνας είναι η ανάδειξη της σπουδαιότητας του φαινομένου της κατάχρησης του διαδικτύου και των συνεπαγόμενων αποτελεσμάτων της. Στοχεύει επίσης η παρούσα ερευνητική δραστηριότητα, στην ανάδειξη της ανάγκης για περεταίρω διερεύνηση του φαινομένου με κύριο ερευνητικό στόχο την πληθυσμιακή ομάδα των παιδιών δημοτικής σχολικής ηλικίας.

Η διάρθρωση της εργασίας ξεκινά από την ιστορική καταβολή του διαδικτύου και τον τρόπο σχηματισμού των μέσω κοινωνικής δικτύωσης και στη συνέχεια αναπτύσσεται μια σειρά θεμάτων που αφορούν στην ανάπτυξη και διατήρηση συμπεριφορών παθολογίας. Γίνεται εκτενής αναφορά στην εθιστική συμπεριφορά προς το διαδίκτυο και μια ερμηνευτική προσέγγιση ανάπτυξής της μέσω του γνωστικού- συμπεριφοριστικού μοντέλου ερμηνείας. Φυσικά σημαντικό μέρος της παρούσας ερευνητικής ανασκόπησης, καταλαμβάνει η πληθυσμιακή ομάδα, που είναι πιο ευάλωτη στον εθισμό στο διαδίκτυο καθώς και η παράγοντες που συμβάλλουν στην ανάπτυξη διαδικτυακού εθισμού. Δεν θα μπορούσε βέβαια να απουσιάζει και η προσπάθεια κατανόησης των τρόπων με τους οποίους η χρήση του διαδικτύου καθίσταται ασφαλής τόσο στο σχολικό πλαίσιο, όσο και στο οικογενειακό περιβάλλον. Ενώ εξίσου σημαντικό τμήμα της παρούσας εργασίας, αποτελεί και το σύστημα της οικογένειας, και πως οι τύποι γονέων συμβάλλουν στην ανάδυση δυσλειτουργικών διαδικτυακών συμπεριφορών καθώς και στους προστατευτικούς και υποστηρικτικούς παράγοντες της χρήσης του διαδικτύου.

1. Η χρησιμότητα του διαδικτύου και οι συνέπειες της κατάχρησης του

Το διαδίκτυο άλλαξε την ζωή μας ριζικά και σίγουρα μετέβαλλε ιδιαίτερα τον τρόπο, με τον οποίο αντιμετωπίζουμε τους ηλεκτρονικούς υπολογιστές. Η εξέλιξη της τεχνολογίας, άλλαξε επίσης και τον τρόμο με τον οποίο οι ηλεκτρονικοί υπολογιστές υπεισέρχονται στην καθημερινή μας ζωή, όχι πάντοτε με τρόπο διαυγή. Στις μέρες μας το διαδίκτυο, ενσωματώνει απίστευτες δυνατότητες επικοινωνίας και αλληλεπίδρασης, ενώ η χρηστικότητα του παρομοιάζεται με αυτή του τηλεφώνου ή μιας απλής οικιακής συσκευής, (Κατερέλος & Παπαδόπουλος, 2009).

Το διαδίκτυο είναι ένα μέσο, το οποίο παρέχει τη δυνατότητα παγκόσμιας προβολής ιδεών, συμμετέχει ενεργά στη διαδικασία διάδοσης και διασποράς της πληροφορίας και είναι ένα μέσο συνεργασίας και αλληλεπίδρασης μεταξύ ανθρώπων και μηχανών. Το διαδίκτυο, είναι υπόδειγμα επιτυχίας ως προς μια βιώσιμη επένδυση και ως προς τη δέσμευση στην έρευνα σχετικά με την υποδομή της αναδυόμενης κοινωνίας της πληροφορίας. Από τις πρώτες κιόλας προσπάθειες δημιουργίας του, το διαδίκτυο, συνδυάζει την προσπάθεια κυβερνητικών, βιομηχανικών, εμπορικών και

ακαδημαϊκών φορέων οι οποίοι συνεργαζόμενοι, αρχικά αξιοποίησαν μια λαμπρή ιδέα περί πακέτων διακίνησης πληροφοριών μεταξύ ηλεκτρονικών υπολογιστών, (Κατερέλος & Παπαδόπουλος, 2009).

Το διαδίκτυο έχει αναδειχτεί σε ένα εξαιρετικά σημαντικό μέσο για προσωπική επικοινωνία, ακαδημαϊκή έρευνα, ανταλλαγή πληροφοριών και ψυχαγωγία. Ενώ όμως τα θετικά στοιχεία του διαδικτύου είναι πασιφανή, αυξάνεται διαρκώς η ανησυχητική στάση για την ανάπτυξη παθολογικών συμπεριφορών σε σχέση με αυτό. Οι επιδράσεις στην σωματική υγεία από την πολύωρη έκθεση στην οθόνη του ηλεκτρονικού υπολογιστή και τον καθιστικό τρόπο ζωής, ο εθισμός στο διαδίκτυο, τον διαδικτυακό τζόγο, την διαδικτυακή πορνογραφία, η υπερβολική ενασχόληση των νέων με τα διαδικτυακά παιχνίδια και τις ιστοσελίδες κοινωνικής δικτύωσης, η εμφάνιση νέων αντικοινωνικών προτύπων συμπεριφοράς που εκφράζονται με παρένοχληση, εκφοβισμό, το ηλεκτρονικό έγκλημα και τις διαδικτυακές αυτοκτονίες, εγείρουν το ενδιαφέρον επιστημόνων από διαφορετικούς κλάδους, (Σφακιανάκης και συν., 2012).

Είναι ευρέως διαδεδομένη η αντίληψη ότι ο ηλεκτρονικός υπολογιστής και το διαδίκτυο εξυπηρετούν απλώς την ανάγκη των παιδιών για ψυχαγωγία και επικοινωνία. Μια αντίληψη η οποία μοιράζεται μεταξύ γονέων και παιδιών. Οφείλει λοιπόν, να τονιστεί η σημασία της ενσωμάτωσης του ηλεκτρονικού υπολογιστή και του διαδικτύου, την κατάλληλη στιγμή στη μαθησιακή διαδικασία, ώστε η γνωριμία με τις νέες τεχνολογίες, να πραγματοποιείται σε ελεγχόμενο περιβάλλον, με ισορροπημένη παρουσίαση και έγκαιρη ανίχνευση παθολογικών συμπτωμάτων (Σφακιανάκης και συν., 2012).

Είναι διεθνώς αποδεκτό ότι η σχέση των ανθρώπων με το διαδίκτυο οικοδομείται σταδιακά και σε βάθος χρόνου και ότι ο ρόλος της εκπαίδευσης στην ομαλή μετάβαση από την μέχρι πρότινος κοινωνία στην κοινωνία της πληροφορίας είναι πολύ σημαντικός. Στην ασφαλή και ορθολογική χρήση του διαδικτύου, είναι σημαντικό, να συμμετέχουν γονείς, παιδιά, σχολείο και φυσικά φορείς του επιστημονικού κύκλου για τον ασφαλή έλεγχο της διάδρασης των νέων τεχνολογιών με τον άνθρωπο (Σφακιανάκης και συν., 2012).

Η πρόσβαση και η χρήση του διαδικτύου στη σημερινή εποχή, καθίσταται ιδιαίτερα εύκολη και ελκυστική καθώς η ανάπτυξη των νέων τεχνολογιών, διευκολύνει την πρόσβαση σε αυτό. Η ανάδυση των τεχνολογικών επιτευγμάτων, όπως είναι για παράδειγμα τα smartphones ή τα tablets, καθιστούν τη χρήση του εύκολη, συνοδεύοντας την από την πεποίθηση της απλής ψυχαγωγίας- όπως αναφέρθηκε προηγουμένως. Η χρήση του όμως, ιδίως από την στιγμή που η πρόσβαση σε αυτό γίνεται άμετρα, ανά πάσα ώρα και στιγμή, εγείρει διάφορες αντιδράσεις γύρω από τις συνέπειες και τις επιπτώσεις, που μπορεί να έχει το διαδίκτυο στην ψυχολογική και κοινωνική ζωή των ανθρώπων και κυρίως των ατόμων νεότερης ηλικίας. Η επίδραση του διαδικτύου στις κοινωνικές σχέσεις των νέων, είναι ιδιαίτερα σημαντική και μπορεί ουκ ολίγες φορές, να οδηγήσει σε κοινωνική απομόνωση και δυσκολία στις διαπροσωπικές επαφές. Δεν είναι λίγες οι φορές- μπορούμε να υποθέσουμε- που η χρήση του διαδικτύου, απομονώνει το άτομο, εγκλωβίζοντάς το σε εικονικά δωμάτια επικοινωνίας, στερώντας του την επαφή με τον πραγματικό κόσμο και την πραγματική κοινωνική αλληλεπίδραση.

Το διαδίκτυο παρέχει σχεδόν απεριόριστες πληροφορίες και πολλούς τρόπους ψυχαγωγίας. Οι διαδικτυακές τεχνολογίες έχουν αλλάξει δραματικά σε σχέση με τις προγενέστερες δεκαετίες. Ο πρωταγωνιστικός παράγοντας που οδήγησε σε αυτή την αλλαγή, εντοπίζεται στην απανταχού παρουσία της πρόσβασης στο διαδίκτυο, μια πρόσβαση, η οποία ενδυναμώνεται από την παρουσία μιας ποικιλίας, προσωπικών επικοινωνιακών συσκευών, όπως είναι τα smartphones, τα tablets και διαδραστικές κινητές συσκευές επικοινωνίας. Ενώ ο χρόνος που δαπανάται σε διαδικτυακές δραστηριότητες είναι απίστευτα εκτεταμένος και υπερμεγέθης, μπορεί τελικά να αποβεί κύριος υπεύθυνος, για την προβληματική χρήση του διαδικτύου ή για την ανάπτυξη διαταραχής εθισμού στο διαδίκτυο (IAD). Μπορεί να επιδράσει στην ανθρώπινη συμπεριφορά και να έχει αρνητικές επιδράσεις σε καθημερινές δραστηριότητες, στην εργασία και τις κοινωνικές σχέσεις, (Munno, et. Al., 2017).

Ποικίλες έρευνες, έχουν παρουσιάσει μια πληθώρα παρουσίας συνόδων νοσημάτων, παράλληλα με την διαταραχή εθισμού στο διαδίκτυο. Σύμφωνα με τους Carli et al., 2013; Ko et al., 2012; Lim et al., 2015; Taranto et al., 2015, οι έρευνες έχουν εντοπίσει την παρουσία κατάθλιψης, κοινωνικού άγχους, την διαταραχή ελλειμματικής προσοχής/ υπερκινητικότητα, εχθρότητα και επιθετική συμπεριφορά, (όπως αναφέρεται στους Munno, et. al., 2017). Η παραπάνω συνοσηρότητα βέβαια, παρουσιάζεται κατά κύριο λόγο στην εφηβική ηλικία, η οποία θεωρείται ιδιαίτερα ευαίσθητη για την ανάπτυξη διαταραχών εθισμού εξαιτίας της μειωμένης ικανότητας αυτό- ελέγχου, (Munno, et. al., 2017). Αυτό δεν σημαίνει και μάλιστα θα ήταν σφάλμα να θεωρήσουμε ότι αποτελεί μόνο στοιχείο της εφηβικής ηλικίας. Ιδιαίτερα όταν η καθημερινή εμπειρία, μας παρέχει τις αποδείξεις για την εκτεταμένη χρήση, που γίνεται από παιδιά προσχολικής και εν γένει παιδικής ηλικίας.

Τα επίπεδα της χρήσης των ηλεκτρονικών μέσων, είναι συνεχώς αυξανόμενα και ασκούν δυναμική επίδραση στη ζωή των παιδιών. Τα διεθνή στατιστικά στοιχεία, αναδεικνύουν ότι τα παιδιά, ξοδεύουν τουλάχιστον δύο ώρες καθημερινά στην ενασχόλησή τους με την οθόνη ενός ηλεκτρονικού μέσου. Η χρήση των ηλεκτρονικών μέσων από τα παιδιά, έχει συνδεθεί με την ύπαρξη τρεχόντων και μακροπρόθεσμων προβλημάτων φυσικής υγείας. Επίσης, υπάρχουν ενδείξεις ότι η πρόσβαση σε σελίδες βίαιου διαδικτυακού περιεχομένου, συνδέεται με την εκδήλωση επιθετικών συμπεριφορών. Δεν είναι ωστόσο διαυγές, το κατά πόσο η χρήση των διάφορων τύπων ηλεκτρονικών μέσων, μπορεί να συνδέεται με προβλήματα ψυχικής και πνευματικής υγείας. Ωστόσο πολλές έρευνες, έχουν εστιάσει στις δυναμικές αρνητικές επιδράσεις της χρήσης των ηλεκτρονικών μέσων στην συναισθηματική ρύθμιση, (Mundy, et. al., 2016).

Ενδιαφέρον στοιχείο που προκύπτει όσον αφορά την υγεία των παιδιών και την συσχέτισή της με τη χρήση του διαδικτύου και των κοινωνικών μέσων δικτύωσης, είναι ότι, η χρήση ή το παιχνίδι ηλεκτρονικών παιχνιδιών συνδέεται με προβλήματα πνευματικής υγείας, η ενασχόληση όμως με τους ηλεκτρονικούς υπολογιστές, αποτελεί προστατευτικό παράγοντα ενάντια στο ψυχολογικό στρες, (Mundy, et., al., 2016).

2. Η ιστορία του διαδικτύου

Το αρχικό θεωρητικό υπόβαθρο για την δημιουργία του διαδικτύου δόθηκε, από τον Licklider, (1962) που ανέφερε στο συγγραφικό του έργο, το «γαλαξιακό δίκτυο». Η θεωρία αυτή, ανέφερε την ύπαρξη υπολογιστών που θα ήταν συνδεδεμένοι μεταξύ τους και θα μπορούσαν να ανταλλάσουν πληροφορίες και προγράμματα μεταξύ τους. Το επόμενο θέμα που προέκυπτε ήταν ότι, το δίκτυο αυτό θα έπρεπε να είναι αποκεντρωμένο, έτσι ώστε αν κάποιος κόμβος του, δεχόταν επίθεση, οι υπόλοιποι υπολογιστές θα έμεναν ασφαλείς διατηρώντας το δίαυλο επικοινωνίας. Τη λύση σε αυτό έδωσε ο Baran, (1964) με τον σχεδιασμό ενός κατανεμημένου δικτύου επικοινωνίας που χρησιμοποιούσε την ψηφιακή τεχνολογία. Πολύ σημαντικό ρόλο έπαιξε και η θεωρία ανταλλαγής πακέτων του Kleinrock, (1961) που υποστήριζε ότι τα πακέτα πληροφοριών μπορούσαν να σταλούν από έναν υπολογιστή σε έναν άλλο, έχοντας βέβαια την προέλευση και τον προορισμό των αρχείων αυτών, (https://en.wikipedia.org/wiki/List_of_Internet_pioneers).

Στηριζόμενο στις τρεις αυτές θεωρίες, δημιουργήθηκε το πρώτο είδος διαδικτύου, γνωστό ως ARPANET. Η ταχύτητα του δικτύου έφθανε τα 50 kbps και έτσι επιτεύχθηκε η πρώτη dial up σύνδεση μέσω γραμμών τηλεφώνων. Μέχρι το 1972, οι συνδεδεμένοι στο ARPANET υπολογιστές είχαν φτάσει τους είκοσι τρείς, (en.wikipedia.org/wiki). Σε αυτό το σημείο, χρησιμοποιήθηκε και η πρώτη χρήση απομακρυσμένου δικτύου, WAN, στις δυτικές πολιτείες των ΗΠΑ. Η επιτυχία αυτή θεωρείται κεφαλαιώδης ως προς την περαιτέρω εξέλιξη του διαδικτύου, (Κατερέλος & Παπαδόπουλος, 2009).

Ένα χρόνο αργότερα στάλθηκε και το πρώτο e-mail. Αμέσως έγινε προφανής η ακαδημαϊκή χρησιμότητα αυτού του συστήματος e-mail. Γίνονταν πλέον ανταλλαγές κειμένων πολύ ευκολότερα σε σύγκριση με προγενέστερες εποχές, ενώ η ανακοίνωση ευρημάτων, ξεπερνούσε πλέον τα όρια της τυπογραφίας και αποκτούσε μια αστραπιαία ταχύτητα, (Κατερέλος & Παπαδόπουλος, 2009).

Στη συνέχεια και ενώ η ύπαρξη διαδικτύου μετρά ήδη είκοσι χρόνια εφαρμογής κυρίως στους στρατιωτικούς και ακαδημαϊκούς κύκλους, εμφανίζεται για πρώτη φορά τη δεκαετία του 1980, η γλώσσα HTML. Η γλώσσα αυτή είχε τη μορφή ανοιχτής συμμετοχής και προωθούσε την ελεύθερη διανομή και την πρόσβαση για τον σχεδιασμό ενός τελικού προϊόντος. Με αυτό τον τρόπο το διαδίκτυο γνώρισε μια πρωτοφανή δημοτικότητα, γεμάτο εικόνες, χρώματα και ήχους. Απέκτησε ευκολία χρήσης, όπου πέρα από το υπάρχον δίκτυο του ηλεκτρονικού υπολογιστή, δημιουργούσε και ένα δίκτυο πληροφορίας που υπερίπταται του δικτύου των υπολογιστών, (Κατερέλος & Παπαδόπουλος, 2009).

Η ιστορία όμως του διαδικτύου, δεν περιορίζεται μόνο στις αρχές γέννησής του, αλλά καταλαμβάνει και ένα ευρύ κομμάτι της ανάπτυξης της διαδικτυακής επικοινωνίας, διασπώντας ουσιαστικά τους γεωγραφικούς περιορισμούς και φέρνοντας τους ανθρώπους πιο κοντά ανεξαρτήτου γεωγραφικής θέσης.

Το διαδίκτυο, λειτουργεί ως σημείο συνάντησης αγνώστων μεταξύ τους ατόμων και βοηθά στη συγκρότηση ομάδων, τα άτομα των οποίων μοιράζονται μεταξύ τους κοινές πεποιθήσεις, απόψεις και στάσεις. Ο τρόπος με τον οποίο γνωρίσαμε την κοινότητα ή τα συλλογικά σχήματα, αλλάζει πλέον με την ενσωμάτωση του διαδικτύου στη ζωή του ανθρώπου, ενώνοντας μέλη ομάδων που

μοιράζονται κάτι κοινό, σε επίπεδο πνευματικό ή συναισθηματικό όχι όμως και γεωγραφικό. Το ενδιαφέρον σε αυτό, είναι ότι οι ομάδες κατορθώνουν να διατηρήσουν την παρουσία τους, όσο διατηρούνται ζωντανά και τα στοιχεία που τις συγκρότησαν, (Φραγκουλίδου, 2006).

Ελκυστικό στοιχείο του διαδικτύου, αναδεικνύεται η δυνατότητα πρόσβασης στην επικοινωνία και σε νέα κοινωνικά περιβάλλοντα. Άνθρωποι όλου του ηλικιακού φάσματος, επικοινωνούν μεταξύ τους μέσω σύγχρονων μορφών επικοινωνίας όπως είναι το e-mail ή το chat και το instant messaging. Την πρωτεία στην χρήση, κατέχουν τα νεότερα άτομα. Ενώ η χρήση του διαδικτύου εξυπηρετεί την ανάγκη δημιουργίας επαφών και άλλοτε την συναισθηματική στήριξη, (Φραγκουλίδου, 2006).

Η ευελιξία όμως που προσδίδει το διαδίκτυο στην επικοινωνία δεν σταματά στην γραπτή ανταλλαγή πληροφοριών. Μέσω του διαδικτύου έχει γίνει εφικτή η εικονική επικοινωνία, δίνοντας τη δυνατότητα σε ανθρώπους οι οποίοι βρίσκονται σε απόμακρες γεωγραφικές τοποθεσίες, να έχουν οπτική επαφή ο ένας με τον άλλο, μέσω του ηλεκτρονικού υπολογιστή ή ενός smartphone.

Ο Wallace, (2001), αναφέρει ότι στο διαδίκτυο είναι δυνατή η δημιουργία γραφικών αναπαραστάσεων του φυσικού περιβάλλοντος και των ίδιων των χρηστών, με αποτέλεσμα να δίνεται η εντύπωση ενός πραγματικού κόσμου, (όπως αναφέρεται στον Σιώμο, 2008). Οι χρήστες του διαδικτύου, έχουν πλέον στη διάθεσή τους μια τεχνολογία με ευρύτατες δυνατότητες, τους μετάκοσμους.

Ο Peace, (2000), υποστηρίζει ότι οι μετάκοσμοι, προχωρούν πέραν των αιθουσών, στις οποίες οι χρήστες συναντιούνται και στέλνουν μηνύματα μέσω κειμένων, στο πλαίσιο μιας σύγχρονης μορφής επικοινωνίας. Οι μετάκοσμοι, είναι χώροι όπου οι άνθρωποι, ξεπερνούν το πλαίσιο της απλής συνομιλίας και αξιοποιούν την οπτική πτυχή της επικοινωνίας. Εκτός από το ότι παρέχουν την εικόνα ενός πραγματικού κόσμου, οι μετάκοσμοι, διαθέτουν οικονομικά συστήματα, τα οποία καθορίζουν την αξία των αντικειμένων και των υπηρεσιών που προσφέρουν αλλά κυρίως ενισχύουν την αίσθηση σταθερών κοινοτήτων, στους χρήστες τους, (όπως αναφέρεται στον Σιώμο, 2008).

Παράλληλα μέσω αυτών των κόσμων, έχουν δημιουργηθεί κοινότητες, στις οποίες γίνονται ακόμη και γάμοι αλλά και βαθιά αντικοινωνικές πράξεις. Είναι πιθανό αυτό που αρχικά εμφανίστηκε ως απλό πρότυπο επικοινωνίας, να εξελιχθεί σε σημαντικό πρότυπο διασύνδεσης του ανθρώπου και του ηλεκτρονικού υπολογιστή. Ένα τέτοιο παράδειγμα σύνθετης υπηρεσίας βιντεοκλήσης και videophone, είναι το Skype, (όπως αναφέρεται στον Αρσένη, 2010).

Η επικοινωνία στο διαδίκτυο, γίνεται μέσα από ιστοσελίδες. Ακόμη και η χρήση υπηρεσιών, όπως τα ιστολόγια, το chat και το ηλεκτρονικό ταχυδρομείο , γίνεται μέσα από ιστοσελίδες. Οι υπηρεσίες κοινωνικής δικτύωσης, επιτρέπουν στον κάθε εγγεγραμμένο χρήστη να δημιουργήσει τη δική του δυνητική κοινότητα με την οποία μοιράζεται διάφορες υπηρεσίες. Μια από τις πιο γνωστές υπηρεσίες κοινωνικής δικτύωσης είναι το facebook. Οι υπηρεσίες κοινωνικής δικτύωσης, διαφοροποιούνται τόσο ως προς τις επαγγελματικές ομάδες στις οποίες στοχεύουν, όσο και ως προς την γεωγραφική κατανομή των χρηστών τους, (Αρσένης, 2010).

Το πρώτο επίπεδο διαδραστικότητας των χρηστών μέσω της ιστοσελίδας, είναι η ενημέρωση που επιτυγχάνεται, με την ανάρτηση σχετικών δημοσιεύσεων στην ιστοσελίδα. Το δεύτερο επίπεδο, θεωρείται η μονόδρομη επικοινωνία, με τη δυνατότητα των χρηστών να στέλνουν δικά τους δημοσιεύματα, αιτήσεις και αποστολή δελτίου παραπόνων μέσω της ιστοσελίδας. Το τρίτο επίπεδο αναδύεται μέσω της ανταλλαγής πληροφοριών μεταξύ των χρηστών της ιστοσελίδας, ολοκληρώνοντας το επίπεδο της ηλεκτρονικής επικοινωνίας. Το τέταρτο επίπεδο αφορά την ολοκλήρωση μιας ηλεκτρονικής συναλλαγής μέσω της ιστοσελίδας. Το πέμπτο επίπεδο αφορά τη δημιουργία δυνητικής κοινότητας μέσα στην ιστοσελίδα. Η ιστοσελίδα, δημιουργεί τη δυναμική της ομάδας, γύρω από μια επικοινωνία με συγκεκριμένο σκοπό, προσφέροντας διάρκεια και εξαιρετικές δυνατότητες ανάπτυξης, (Αρσένης, 2010).

Συνεχίζοντας την εισαγωγή, με σημείο αναφοράς την ιστορία του διαδικτύου και τα επίπεδα χρήσης του, δεν γίνεται να μην αναφερθούμε ακόμη και στοιχειωδώς στα πλεονεκτήματα και τα μειονεκτήματα του διαδικτύου. Αφού κάθε νόμισμα έχει δύο όψεις, δεν θα μπορούσε η χρήση του διαδικτύου, να εκτροχιαστεί από αυτή την κοινή συνθήκη.

Η άμεση σύνδεση του διαδικτύου με την θετικώς ενδεδυμένη έννοια της τεχνολογίας, συνέβαλλε στην ανάδυση αισιόδοξων εκτιμήσεων για τις προοπτικές και τις επιδράσεις του νέου μέσου, στην καθημερινή ζωή του ανθρώπου. Το πρώτο αναγνωρισμένο θετικό στοιχείο, είναι η βελτίωση του χρόνου και η μείωση του κόστους στην επικοινωνία. Πολλές εργασίες οι οποίες απαιτούσαν έξοδα και μετακινήσεις, συντελούνται τώρα μέσω διαδικτύου, (όπως αναφέρεται στην Φραγκουλίδου, 2006).

Δεν είναι διόλου ευκαταφρόνητη η αντίληψη που εισήχθη σχετικά με την μόρφωση και την σχέση της με την εργασία και την καθημερινή ζωή του ατόμου. Η μόρφωση μεταμορφώθηκε σε εφ όρου ζωής πρόκληση, το διαδίκτυο μετατράπηκε στην υποδομή της και ο χρήστης σε δια βίου μαθητή, (σύμφωνα με τον Θεμπριαν, 2000). Το διαδίκτυο, είναι σε θέση να προσφέρει εγκυκλοπαίδειες, πανεπιστημιακά σεμινάρια, προγράμματα επιμόρφωσης ακόμη και πρόσβαση σε βιβλιοθήκες του κόσμου, (σύμφωνα με τον Σκαρπέλο, 1999).

Η πληροφορική και το διαδίκτυο, καταπολεμά τον εθνικισμό και το ρατσισμό με τη διαμόρφωση ομάδων, οι οποίες αποτελούνται από άτομα όλου του πλανήτη, ενώ συμβάλλει και στην εκπαίδευση ατόμων με ειδικές ανάγκες, μητέρων με μικρά παιδιά. Το διαδίκτυο, συμβάλλει στην βελτίωση και αύξηση της ποιότητας και της ποσότητας αναζήτησης εργασίας με τη χρήση εξειδικευμένου λογισμικού σε πολλούς επαγγελματικούς τομείς. Επιπρόσθετα, το διαδίκτυο βοηθά στην ανάπτυξη του ηλεκτρονικού εμπορίου και την κατάργηση των γεωγραφικών περιορισμών στη δουλειά, πολλές φορές χωρίς να απαιτείται η παρουσία του εργαζομένου στο χώρο εργασίας του, (όπως αναφέρεται στον Λούλο, 2002).

Σύμφωνα με την Φραγκουλίδου, (2006), δεν έλειψαν οι κριτικές απέναντι στις παραπάνω αισιόδοξες οπτικές σχετικά με τη χρήση του διαδικτύου. Από τη μια υπήρχαν και εξακολουθούν να υπάρχουν οι φωνές, που διαμαρτύρονται για έναν νέου τύπου κοινωνικό αποκλεισμό και από την άλλη, υπάρχουν εκείνοι που, στηρίζουν την άποψη ότι ο εικονικός κόσμος είναι μη ανθρώπινος, αλλοιώνει το υποκείμενο, είναι άδικος, το απομακρύνει από τις συλλογικές αποφάσεις, τα συλλογικά προβλήματα

και το ωθεί σε ατομικές απασχολήσεις, που το απομονώνουν και από τις παραδοσιακές σχέσεις συλλογικότητας.

Σύμφωνα με το Crary, (1995), όπως αναφέρεται στην Φραγκουλίδου, (2006), ένας άλλος κίνδυνος, είναι ο εθισμός των χρηστών στην γρήγορη εναλλαγή ερεθισμάτων. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα οι χρήστες να αναζητούν συνεχώς νέα και έντονα οπτικά ερεθίσματα, χωρίς να ενδιαφέρονται για την βαθύτερη επεξεργασία τους. Το ζητούμενο γίνεται πλέον η γρήγορη ικανοποίηση και η αναζήτησή της αναδεικνύεται ως βασική ανάγκη, τη στιγμή που η αξία της σύνθετης και πολυεπίπεδης έρευνας, φαίνεται να υποβαθμίζεται.

Σύμφωνα με τα παραπάνω, ο σχηματισμός ανθρώπινων κοινωνιών χωρίς την ύπαρξη γεωγραφικής εγγύτητας, αποτέλεσε και αποτελεί, μια θετική δυνατότητα που παρέχει το διαδίκτυο για ολόπλευρη και ολιστική επικοινωνία ανά τον κόσμο. Είναι σπουδαίας σημασίας, ότι οι άνθρωποι έχουν την δυνατότητα, χάρη στο διαδίκτυο, ενός εναλλακτικού τρόπου μοιράσματος κοινών πνευματικών και συναισθηματικών αναγκών, αποδεσμευμένοι από την μέγγενη των γεωγραφικών περιορισμών. Δεν είναι αμελητέας σημασίας, το γεγονός- βάση των παραπάνω- ότι υπάρχει μια ευρεία ανάπτυξη κοινωνικών δραστηριοτήτων μέσω του διαδικτύου. Ωστόσο παρά τις ευέλικτες δυνατότητες για επικοινωνία και διαδραστικές συνομιλίες, που συμβάλλουν στην κατάρριψη των συνόρων και της έννοιας της διαφορετικότητας, αυτή η διαδικτυακή διαμόρφωση ενός κοινού περιβάλλοντος, θα μπορούσε να ενοχοποιηθεί για την εμφάνιση μιας πληθώρας κινδύνων, που ελλοχεύουν όπισθεν της απρόσωπης διαδικτυακής κοινότητας. Πρόκειται για κινδύνους στους οποίους, η παρούσα ερευνητική εκπόνηση θα εστιάσει στο εξής, με απαρχή την ανάπτυξη εθισμού προς τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης.

3. **Εθισμός στο διαδίκτυο**

Σύμφωνα με τους Wilson & Peterson, (2002), μετά την ευρεία διάδοση των δικτύων υπολογιστών και ιδιαίτερα του διαδικτύου, λαμβάνει χώρα μια τεράστια εξέλιξη διαδικτυακών αλληλεπιδράσεων, μεταξύ ατόμων, τα οποία αν και απομακρυσμένα γεωγραφικά, αξιοποιούν τη δυνατότητα συγκέντρωσης σε ένα ενιαίο χώρο, (όπως αναφέρεται στον Σφακιανάκη και συν., 2012).

Προσπάθεια της παρούσας ενότητας είναι να εξεταστεί η εθιστική συμπεριφορά στο διαδίκτυο. Θα συντελεστεί μια προσπάθεια, αρχικά, να οριστεί ο διαδικτυακός εθισμός. Στη συνέχεια, θα αναλυθεί η αιτιοπαθογένεια του εθισμού στο διαδίκτυο με ερμηνευτική αφετηρία το γνωστικό- συμπεριφοριστικό μοντέλο. Φυσικά, δεν θα παραληφθεί η περιγραφή της κλινική εικόνας του εθισμού στο διαδίκτυο καθώς και η συννοσηρότητα που μπορεί να παρατηρηθεί. Εκκινώντας λοιπόν, από την προηγούμενη παράγραφο παρουσιάζεται η αφορμή για να μελετήσουμε, ποια είναι η πηγή ανάπτυξης μιας εθιστικής συμπεριφοράς στο διαδίκτυο. Έχουμε ήδη αναφερθεί σε μια πληθώρα θετικών επιπτώσεων του διαδικτύου στην καθημερινότητά μας. Εξίσου έχει γίνει αναφορά και σε κάποιες από τις αρνητικές συνέπειες, που επιφέρει η χρήση του διαδικτύου. Στη παρούσα όμως ενότητα, εστιάζοντας στον εθισμό στο διαδίκτυο, θα προσπαθήσουμε να αναφέρουμε και κάποια ειδικά πληθυσμιακά στοιχεία, τα οποία παρουσιάζονται ως θύματα της εθιστικής αυτής συμπεριφοράς.

Σύμφωνα με τον Grohol, (2005), οι δυνατότητες που παρέχει το διαδίκτυο για επαφές σε πραγματικό χρόνο, μέσω ηλεκτρονικής αλληλογραφίας, forum, chat, διαδικτυακών παιχνιδιών, ευθύνονται για την υπερβολική ώρα που αφιερώνεται στο διαδίκτυο, ως μέσο κοινωνικοποίησης. Τα άτομα που μετέχουν στις παραπάνω μορφές διαδικτυακής αλληλεπίδρασης, στοχεύουν στην ανταλλαγή πληροφοριών, στην συναισθηματική υποστήριξη ή απλά σε μια συζήτηση με άτομα που μοιράζονται κοινά ενδιαφέροντα. Σε πολύ σύντομο χρονικό διάστημα και συγκεκριμένα σχεδόν μέσα σε δύο δεκαετίες, η επικοινωνία μέσω υπολογιστών και διαδικτύου, κατόρθωσε να διανοίξει δίοδο διαδικτυακής κοινωνικοποίησης σε πληθώρα ανθρώπινων ομάδων, (όπως αναφέρεται στους Σφακιανάκη και συν., 2012). Η κριτική όμως, απέναντι στις δυνατότητες επικοινωνίας του διαδικτύου, αυξάνεται, καθώς μολονότι στηρίζεται η κοινωνικοποίηση μέσω σελίδων κοινωνικής δικτύωσης, υπάρχουν και έρευνες οι οποίες αυξάνουν την τάση κοινωνικής απομόνωσης, (Grohol, 2005).

Όσον αφορά την δική μας εργασία, το ενδιαφέρον για τον εθισμό στο διαδίκτυο, οφείλεται θα λέγαμε, στις συναισθηματικές, ψυχολογικές και κοινωνικές εκφάνσεις του προβλήματος, στο πλαίσιο της καθημερινότητας στο σχολείο, την οικογένεια και το σπίτι. Οι ρίζες του προβλήματος, θα πρέπει να αναζητηθούν στην πρώιμη παιδική ηλικία, στο οικογενειακό περιβάλλον και τα ερεθίσματα με τα οποία έρχεται σε επαφή ένα παιδί ανήλικο.

3.1 **Ορισμός της διαταραχής εθισμού στο διαδίκτυο**

Από ορισμένους ειδικούς έχει προταθεί ότι η υπερβολική χρήση του διαδικτύου, μπορεί να είναι παθολογική και εθιστική και ότι υπάγεται σε αυτό που βρίσκεται υπό την ευρύτερη ομπρέλα του «τεχνολογικού εθισμού». Οι τεχνολογικοί

εθισμοί, ορίζονται ως μη χημικοί ή συμπεριφορικοί εθισμοί που συμπεριλαμβάνουν την αλληλεπίδραση ανθρώπου- μηχανής. Σύμφωνα με τον Griffiths, (1995), περιέχουν χαρακτηριστικά παρακίνησης και ενίσχυσης, τα οποία μπορεί να συμβάλλουν στην ενθάρρυνση εθιστικών στάσεων. Οι τεχνολογικοί εθισμοί, μπορεί να θεωρηθούν σαν μια υποκατηγορία των συμπεριφορικών εθισμών, σύμφωνα με τον Marks, (1990), και περιέχουν την βασική συμπτωματολογία των εθισμών, όπως είναι η αλλαγή της διάθεσης, η ανοχή, η απόσυρση, η σύγκρουση και η υποτροπή, κατά τον Griffiths, (1996b), όπως αναφέρει ο Σφακιανάκης και συν., (2012). Σύμφωνα με την Young, (2004), ως εθισμός στο διαδίκτυο, ορίζεται η εκτεταμένη και ανεξέλεγκτη χρήση του διαδικτύου, και σύμφωνα με αυτό τον ορισμό υποστηρίζεται μια διαταραχή ελέγχου παρόρμησης η οποία δεν αφορά τοξικές ουσίες αλλά όπως υποστηρίζουν οι Whang, Lee, & Chang, (2003), παρομοιάζεται με τον παθολογικό τζόγο (όπως αναφέρεται στον Arslan, (2017).

Ο όρος εξάρτηση από το διαδίκτυο, αφορά στην προβληματική χρήση του διαδικτύου. Η εθιστική χρήση του διαδικτύου, ομοιάζει με άλλες εξαρτήσεις, όπου το άτομο εθίζεται σε μια δραστηριότητα ή συμπεριφορά όπως για παράδειγμα ο τζόγος αλλά δεν παρουσιάζει ομοιότητες με εξαρτήσεις που αφορούν ουσίες. Βασικό χαρακτηριστικό στον εθισμό στο διαδίκτυο, είναι ότι το άτομο ξοδεύει υπερβολικό χρόνο στο διαδίκτυο, και η δαπάνη αυτή επεμβαίνει στην καθημερινή λειτουργικότητα του ατόμου, στην σχολική του δραστηριότητα αλλά και την επαγγελματική του ενασχόληση, (http://www.psychotherapeia.net.gr)

Οι παράγοντες που συμβάλλουν στον λειτουργικό ορισμό της εξάρτησης από το διαδίκτυο, είναι η κοινωνική απομόνωση των ατόμων και οι δυσκολίες που συνεπάγονται από αυτή, η παρορμητική διαχείριση του χρόνου, η οργανωτική-τελετουργική χρήση του διαδικτύου και η παραμέληση από των χρήστη πραγματικών αναγκών του, (όπως αναφέρεται στην Μάτσα, 2009).

Η ολοένα μεγαλύτερη ενασχόληση του ατόμου με το αντικείμενο εξάρτησης, το αίσθημα στέρησης, την ενασχόληση περισσότερο απ ότι είχε αρχικά προγραμματιστεί, η μείωση άλλων δραστηριοτήτων, οι ανεπιτυχείς προσπάθειες αποτελούν τα γενικά χαρακτηριστικά μιας εξάρτησης. Προκειμένου να γίνει αναφορά σε εξάρτηση από το διαδίκτυο, πρέπει η διάρκεια χρήσης του, να αγγίζει τις 40 ώρες εβδομαδιαίως, (Μάτσα, 2009).

Ωστόσο, η ακαδημαϊκή κοινότητα δεν έχει συμφωνήσει σε έναν κοινό ορισμό της έννοιας, σε έναν όρο που να περιγράφει το φαινόμενο της υπερβολικής χρήσης ή κατάχρησης του διαδικτύου. Σύμφωνα με τους Widyanto & Griffiths, (2006), συναντώνται ως και έξι διαφορετικοί όροι για την έννοια του εθισμού στο διαδίκτυο, όπως Internet Addiction Disorder (Διαταραχή εθισμού στο Διαδίκτυο), Pathological Internet Use (Παθολογική χρήση του Διαδικτύου), Problematic Internet Use (Προβληματική Χρήση του Διαδικτύου), Excessive Internet Use (Υπερβολική χρήση του Διαδικτύου) και Compulsive Internet Use (Καταναγκαστική χρήση του Διαδικτύου), (Σφακιανάκης και συν., 2012).

Η διαταραχή εθισμού στο διαδίκτυο έκανε την εμφάνισή της για πρώτη φορά από έναν ψυχίατρο της Νέας Υόρκης, τον Ivan Goldberg (1996). Παρότι χρησιμοποίησε κριτήρια του DSM- IV από τον εθισμό σε ουσίες, αντικαθιστώντας τον όρο ουσία με τον όρο διαδίκτυο, πολλοί ερευνητές έλαβαν σοβαρά υπόψη τους την διαταραχή εθισμού στο διαδίκτυο. Η Παθολογική χρήση του Διαδικτύου

ορίστηκε από την Young, βασιζόμενη σε κοινά χαρακτηριστικά με το παθολογικό παιχνίδι, (1998), και ενισχύθηκε από τον Davis, (2001), σύμφωνα με τον οποίο διακρίνονται δύο κατηγορίες παθολογικής χρήσης του διαδικτύου. Από τη μία είναι η Συγκεκριμένη Παθολογική χρήση του Διαδικτύου (SPIU), η οποία αναφέρεται σε όσους ικανοποιούν συγκεκριμένες λειτουργίες, όπως εμπορικές συναλλαγές, δημοπρασίες, τραπεζικές συναλλαγές και διακίνηση πορνογραφικού υλικού. Από την άλλη είναι η Γενικευμένη Παθολογική χρήση, (GPIU), κατηγορία που χρησιμοποιείται για να περιγράψει την γενικευμένη και πολυδιάστατη χρήση του διαδικτύου χωρίς προκαθορισμένο στόχο. Οι Hall & Parsons, (2001), επέκτειναν τον ορισμό της εξάρτησης από το Διαδίκτυο και πρότειναν την Συμπεριφορική Εξάρτηση από το Διαδίκτυο (IBD). Η έμφαση εκ μέρους τους δόθηκε στις επιπτώσεις του διαδικτύου στην γνωστική, συναισθηματική και συμπεριφορική λειτουργία, μη υποστηρίζοντας όμως, μια παθολογική αιτιολογία για την εξάρτηση. Όρισαν την εξάρτηση σαν ένα μηχανισμό αντιστάθμισης έναντι άλλων τομέων της ζωής, στους οποίου το άτομο υπολείπεται,(Σφακιανάκης και συν. 2012). Επίσης ο Εθισμός στο διαδίκτυο προσδιορίζεται πιο ευρεία σαν την ψυχολογική κατάσταση, που περιλαμβάνει πνευματικές και συναισθηματικές καταστάσεις καθώς και επαγγελματικές, σχολικές και κοινωνικές δραστηριότητες, οι οποίες παρεμποδίζονται από την υπερβολική χρήση του μέσου, (όπως αναφέρεται στον Beard, 2005).

Όπως αναφέρεται στον Σφακιανάκη και συν., (2012), η Young, (1999), υποστήριξε ότι ο εθισμός στο διαδίκτυο σαν όρος ο οποίος, καλύπτει ένα ευρύ φάσμα συμπεριφορών και προβλημάτων ελέγχου των παρορμήσεων, ταξινομείται σε πέντε ειδικούς υποτύπους, τους οποίου θα αναφέρουμε επιγραμματικά παρακάτω:

- Εθισμός στο διαδικτυακό σεξ: καταναγκαστική χρήση ιστοσελίδων που απευθύνονται σε ενηλίκους για διαδικτυακό σεξ (cybersex) και διαδικτυακό πορνογραφικό υλικό (cyberporn).
- Εθισμός στις διαδικτυακές σχέσεις: υπερβολική ανάμειξη σε διαδικτυακές διαπροσωπικές σχέσεις.
- Καθαροί καταναγκασμοί: εμμονή στον τζόγο, στις αγορές ή στις συναλλαγές
- Υπερβολική αναζήτηση πληροφοριών: καταναγκαστική περιήγηση στο Διαδίκτυο ή καταναγκαστικές αναζητήσεις σε βάσεις δεδομένων.
- Εθισμός στους ηλεκτρονικούς υπολογιστές: εμμονή στα ηλεκτρονικά παιχνίδια.

Ανατρέχοντας σε κάποια επιδημιολογικά δεδομένα, παρατηρούμε, ότι σύμφωνα με τους Jang et al., (2008), στην Κορέα οι εκτιμήσεις δείχνουν ότι το 4% του πληθυσμού των παιδιών υποφέρουν από την διαταραχή εθισμού στο Διαδίκτυο. Διεθνείς εκτιμήσεις όσον αφορά τα παιδιά και τους εφήβους ποικίλλουν ευρέως, με την επικράτηση στην Ευρώπη να κυμαίνεται σε ποσοστό μεταξύ 1 και 16,3% (Σφακιανάκης, 2012, σελ. 45).

Το διαγνωστικό εργαλείο DSM- V, δεν περιλαμβάνει τον διαδικτυακό εθισμό σαν μια διαγνωστική κατηγορία. Αυτό ωστόσο δεν σημαίνει ότι το ζήτημα του εθισμού στο διαδίκτυο, είναι ανάξιο έρευνας και σπουδαιότητας. Ευρήματα ερευνών, αναδεικνύουν τη συσχέτιση του εθισμού στο διαδίκτυο με άλλες ψυχιατρικές παθήσεις. Η μη υγιής χρήση του διαδικτύου, ορίζεται σύμφωνα με την Young, (2004), ως μια ανεξέλεγκτη επιθυμία περιήγησης στο διαδίκτυο που συνοδεύεται από την υποτίμηση του χρόνου, εκτός διαδικτύου, νευρικότητα και επιθετικότητα σε

περιπτώσεις κατά τις οποίες δεν υπάρχει πρόσβαση στο διαδίκτυο και εξελικτική διακοπή των δεσμών με την οικογένεια και την κοινωνική ζωή, (όπως αναφέρεται στους Fayazi & Hasani, 2017).

4. **Κατάθλιψη και εθισμός στο Διαδίκτυο στην παιδική ηλικία.**

Όσον αφορά τον εντοπισμό της καταθλιπτικής διαταραχής στην παιδική ηλικία, διάφορες απόψεις έχουν διατυπωθεί από την ερευνητική κοινότητα, προκαλώντας ισχυρές αντιπαραθέσεις. Είναι δύσκολο να εισπράξει κανείς τα διαπιστευτήρια μιας διάγνωσης κατάθλιψης στα παιδιά, εξαιτίας της ευαίσθητης ηλικίας τους και του στιγματισμού που μια τέτοια διάγνωση μπορεί να επιφέρει. Παρόλα αυτά, δεν θα μπορούσε να παραλειφθεί η ύπαρξη- ορισμένες φορές- κάποιων σημαντικών γεγονότων- γεγονότων ζωής- όπως η απώλεια κάποιου συγκεκριμένου προσώπου, η οποία θα μπορούσε να οδηγήσει στην ανάπτυξη καταθλιπτικής διαταραχής στα παιδιά, (όπως αναφέρεται στον Σουρή, 2016).

Αντίστοιχα αυτή η κατάθλιψη, μπορεί να αποτελεί αιτιολογικό παράγοντα ανάπτυξης διαταραχών εθισμού. Μια εθιστική συμπεριφορά, μπορεί να καλλιεργηθεί ως αντίδραση ή ως μηχανισμός άμυνας απέναντι σε ένα ανυπόφορο σύμπτωμα, όπως είναι αυτό της καταθλιπτικής συμπεριφοράς. Πολλές φορές, μια εθιστική συμπεριφορά, αναδύεται ως αντίρροπος μηχανισμός για την αντιμετώπιση μιας σκληρά βιωμένης πραγματικότητας. Αυτό που τονίζεται όμως στο σημείο αυτό, είναι η συσχέτιση που μπορεί να παρουσιάζεται μεταξύ κατάθλιψης και εθισμού στο διαδίκτυο κατά την παιδική ηλικία, (Σουρής, 2016).

Σύμφωνα με την ψυχαναλυτική σκέψη, η παρουσία κατάθλιψης στην παιδική ηλικία, είναι αδύνατη. Η σκέψη αυτή, οφείλεται στην θεώρηση της ψυχαναλυτικής σχολής, πως το «υπερεγώ» δεν έχει δομηθεί ακόμη άρα υπάρχει και αδυναμία αισθήματος ενοχής. Η εσωτερίκευση του «υπερεγώ» και το αίσθημα ενοχής που απορρέει από αυτή, αποτελούν προϋποθέσεις της κατάθλιψης. Αισθήματα ενοχής και αναξιότητας είναι ιδιαίτερα έντονα στην καταθλιπτική διάθεση, (Σουρής, 2016).

Μελέτες των Spitz & Wolf, (1946), τεκμηριώνουν την παρουσία κατάθλιψης σε βρέφη, λόγω της μητρικής αποστέρησης. Στις παρατηρήσεις αυτές, βασίστηκαν και οι περιγραφές της ανακλιτικής κατάθλιψης, όπου παρουσιάζονται μάλιστα και ομοιότητες με την συμπτωματολογία της κατάθλιψης ενηλίκων. Τέτοια συμπτώματα είναι το κλάμα και η συμπεριφορά απόσυρσης, η μείωση του βάρους αντί για την αύξηση, η αϋπνία, το εύκολο κρυολόγημα και οι λοιμώξεις, η ψυχοκινητική καθυστέρηση, η απάθεια στην έκφραση και η σταδιακή απόσυρση από την ανθρώπινη επαφή, όπως αναφέρεται στον Σουρή, (2016).

Παρά την αρχική άρνηση των ψυχαναλυτικών σχολών για την ύπαρξη κατάθλιψης στην παιδική ηλικία, ιδιαίτερο ενδιαφέρον προκαλεί η θεώρηση του Bowlby. Ο Bowlby, υποστηρίζει την σύνδεση της κατάθλιψης κατά την παιδική ηλικία με την διαταραχή της ανάπτυξης του δεσμού προσκόλλησης του βρέφους με τη μητέρα του. Η απώλεια αυτού του δεσμού και η συνακόλουθη οδύνη και κατάθλιψη του παιδιού μπορεί να εκδηλωθεί με παραπτωματική συμπεριφορά στην εφηβική ηλικία, (Σουρής, 2016).

Η ύπαρξη της κατάθλιψης στην παιδική ηλικία έμελε να γίνει επίσημα αναγνωρισμένη ασθένεια από την επιστημονική κοινότητα. Το 1965, οι Sandler & Joffe, αναγνώρισαν την ύπαρξη της κατάθλιψης στην παιδική ηλικία αν και την συνέδεσαν με την απώλεια του συναισθήματος της ευημερίας και όχι με την έλλειψη αυτοεκτίμησης ή την παρουσία συναισθημάτων ενοχής, (Σουρής, 2016).

Προτού γίνει αναφορά στην σύνδεση της κατάθλιψης με τον εθισμό στο διαδίκτυο, οφείλουμε να αναφερθούμε στα συμπτώματα της κατάθλιψης, τα οποία διαφοροποιούνται ανάλογα με την ηλικία και το αναπτυξιακό στάδιο. Έτσι ορισμένα χαρακτηριστικά, καθίστανται λιγότερο ή περισσότερο εμφανή. Τα κύρια συμπτώματα της κατάθλιψης σύμφωνα με τον Σουρή, (2016) είναι

- Καταθλιπτικά συναισθήματα
- Ζοφερές και απαισιόδοξες σκέψεις ή φαντασιώσεις
- Έλλειψη ελπίδας
- Διαταραχή ύπνου
- Διαταραχή όρεξης
- Κόπωση
- Διαταραχή κινητικής συμπεριφοράς
- Διαταραχή κοινωνικής συμπεριφοράς
- Χαμηλή αυτοεκτίμηση- ιδέες αναξιότητας και ενοχής
- Δυσκολία στη συγκέντρωση- μείωση γνωστικών δεξιοτήτων

Το 1998, διαπιστώθηκε από τους Petrie &Gunn, η ύπαρξη μιας σημαντικής σχέσης μεταξύ του μεγάλου βαθμού χρήσης του διαδικτύου και της αυτοαναφερόμενης κατάθλιψης. Ο Davis, (2001a), προτείνοντας ένα νοητικό συμπεριφοριστικό μοντέλο παθολογικής χρήσης του διαδικτύου, υποστήριξε ότι η κατάθλιψη είναι μια ακραία απαραίτητη αιτία εθισμού στο διαδίκτυο. Πρέπει να είναι προηγουμένως υπαρκτή για την ανάπτυξη εθισμού αλλά δεν είναι αυτός ο αιτιολογικός παράγοντας που μονιστικά οδηγεί στον διαδικτυακό εθισμό.

Οι Young & Rodgers, (1998b), ισχυρίστηκαν ότι νοητικές καταστάσεις όπως η κατάθλιψη, ήταν σημαντικοί παράγοντες στην ανάπτυξη εθισμού στο διαδίκτυο. Ο Kraut et al., (1998), κατέληξαν ότι ο βαθμός χρήσης του διαδικτύου συνδεόταν με αυξημένα επίπεδα κατάθλιψης. Σύμφωνα με τους Kiesler, Siegal & McGuire, (1984), η διαμεσολαβούμενη από υπολογιστές επικοινωνία, εξασθενεί την κοινωνική επιρροή καθότι απουσιάζουν η φυσική ομιλία, ο χρωματισμένος τόνος της φωνής και οι εκφράσεις του προσώπου και των κινήσεων των χεριών. Κατά αυτό τον τρόπο η απουσία των εκφραστικών μέσων, του προσώπου ή η διακύμανση του τόνου της φωνής, καθιστά την ηλεκτρονική επικοινωνία λιγότερο απειλητική, συμβάλλοντας ώστε το άτομο με κατάθλιψη να υπερβεί την αρχική διστακτικότητα και τον φόβο της συνάντησης με άλλους στον αληθινό κόσμο. Καθώς όμως, οι διαδικτυακές δραστηριότητες δεν αποβαίνουν και τόσο ικανοποιητικές όσο οι αντίστοιχες ρεαλιστικές, το άτομο οδηγείται σε μια αέναη αναζήτηση απομακρυσμένων επικοινωνιών, (Σουρής, 2016).

Όσον αφορά τα επιδημιολογικά στοιχεία της κατάθλιψης στην προεφηβική ηλικία, γίνεται φανερό ότι τα ποσοστά εμφάνισής της είναι ίδια, όσον αφορά το φύλο, σε αντίθεση με εκείνα τα στοιχεία της κατάθλιψης που αφορούν την εφηβική και την ενήλικη ζωή. Οι Broderick & Korteland, (202), εντόπισαν ωστόσο ότι τα κορίτσια της Ε΄και ΣΤ΄δημοτικού αναφέρουν υψηλότερα επίπεδα κατάθλιψης, σε σχέση με τα αγόρια της ίδιας ηλικίας. Οι διαφορές πάντως που εντοπίζονται στη συχνότητα κατάθλιψης ανάμεσα στα δύο φύλα πριν την εφηβεία είναι στατιστικά μη σημαντικές. Η ανεπαρκής παρουσία πάντως, ερευνών σχετικών με την διερεύνηση παραγόντων κοινωνικοοικονομικής και φυλετικής φύσεως, τονίζει τη ανάγκη για περισσότερη διερεύνηση των στοιχείων που αποτελούν επιδημιολογικά χαρακτηριστικά σχετιζόμενα με την κατάθλιψη στην προεφηβική ηλικία, (Σουρής, 2016).

Τα παραπάνω, αποτελούν μια ιδιαίτερη ανασκόπηση στον συσχετισμό της κατάθλιψης με τον εθισμό στο διαδίκτυο. Διαφαίνεται ο ρόλος του διαδικτύου και η επίδραση του στην κατάθλιψη, ενώ συντελείται και μια προσπάθεια διαλεύκανσης του τοπίου γύρω από ένα δύσκολο θέμα, αυτό της παιδικής κατάθλιψης.

Όπως και αν παρατηρηθεί η παραπάνω ανασκόπηση, γίνεται φανερό ότι, το διαδίκτυο και η παιδική κατάθλιψη αποτελούν μια κυκλική αιτιότητα, χωρίς το ένα να προηγείται του άλλου απαραίτητα, αλλά μάλλον να αποτελούν παράλληλες συνιστώσες μιας δυσπροσάρμοστης συμπεριφοράς των παιδιών προεφηβικής και δηλαδή δημοτικής σχολικής ηλικίας. Οι νοητικές καταστάσεις, όπως αυτή της κατάθλιψης, αποτελούν σημαντικούς παράγοντες στην ανάπτυξη εθισμού στο διαδίκτυο μιας και όπως φάνηκε παραπάνω η χρήση του διαδικτύου συνδέεται με αυξημένα ποσοστά καταθλιπτικής διάθεσης. Αυτό, το οποίο πρέπει να τονιστεί στην κατακλείδα αυτής της ενότητας, είναι η σπουδαιότητα της ανάγκης, για εκτεταμένη έρευνα στο πεδίο της συνοσηρότητας μεταξύ διαταραχών διάθεσης όπως η κατάθλιψη και οι εθιστικές συμπεριφορές στο διαδίκτυο. Αυτός ο φαύλος αιτιατός κύκλος, μεταξύ κατάθλιψης και εθισμού στο διαδίκτυο, δίνει την ευκαιρία, να ερμηνευτεί η ανάπτυξη διαταραχής εθισμού στο διαδίκτυο, μέσω του γνωστικού-συμπεριφοριστικού μοντέλου. Παρακάτω θα συντελεστεί ακριβώς αυτή η ερμηνευτική προσπάθεια.

5. **Γνωστικό- Συμπεριφοριστικό μοντέλο ερμηνείας της διαταραχής εθισμού στο διαδίκτυο.**

Προτού αναφερθούμε σε κάποια ερευνητικά δεδομένα, τα οποία φέρνουν στην επιφάνεια την αυξημένη χρήση του διαδικτύου από παιδιά δημοτικής σχολικής ηλικίας, οφείλουμε να εξετάσουμε έστω και στοιχειωδώς την ερμηνεία του εθισμού στο διαδίκτυο, η οποία ακολουθεί το γνωστικό- συμπεριφοριστικό μοντέλο. Παρά την πληθώρα ερευνών που διεξάγεται στο πεδίο του εθισμού στο διαδίκτυο, ελάχιστοι ερευνητές έχουν προσπαθήσει να προτείνουν μια θεωρία για την αιτία του εθισμού.

Σύμφωνα με τον Davis, (2001), η παθολογική χρήση του διαδικτύου προκύπτει από προβληματικά γνωστικά σχήματα σε συνδυασμό με συμπεριφορές που εντείνουν ή διατηρούν την δυσπροσάρμοστη αντίδραση. Έδωσε ιδιαίτερη έμφαση, στην ενοχοποίηση των σκέψεων και των γνωστικών σχημάτων του ατόμου, ως πηγές δυσπροσαρμοστικής συμπεριφοράς. Ο Davis, υπέδειξε πως τα γνωστικά σχήματα, μπορεί συχνά να προηγούνται και να προκαλούν τα συναισθηματικά και συμπεριφορικά συμπτώματα και όχι το αντίστροφο, (Σφακιανάκης, 2012).

Στην περίπτωση της παθολογικής χρήσης του διαδικτύου, ο Davis, ισχυρίστηκε ότι η ακραία αιτία- δηλαδή σε μια αλυσίδα από αιτίες, η οποία οδηγεί σε εκδήλωση συμπτωμάτων, κάποιες βρίσκονται προς το τέλος της αλυσίδας, (εγγύς) και κάποιες στην αρχή της αλυσίδας, (ακραίες)- ήταν η βασική ψυχοπαθολογία (κατάθλιψη, κοινωνικό άγχος, κάποια άλλη εξάρτηση), ενώ η εγγύς αιτία ήταν τα δυσπροσάρμοστα γνωστικά σχήματα (αρνητική αξιολόγηση του εαυτού και του κόσμου γενικότερα).

Στην έρευνα του Davis, εξετάστηκαν και οι συντελεστικές αιτίες. Συντελεστικές αιτίες καλούνται εκείνες οι οποίες αυξάνουν την πιθανότητα εμφάνισης συμπτωμάτων. Ο Davis, αποπειράθηκε να εξηγήσει μέσα σε ένα πλαίσιο διάθεσης- άγχους, όπου μια δυσπροσάρμοστη συμπεριφορά, προκαλούνταν από ένα πρόβλημα στη διάθεση ή από κάποιο αγχογόνο γεγονός. Το μοντέλο αποδείκνυε ότι η ψυχοπαθολογία είναι μια αναγκαία αιτία της παθολογικής χρήσης του διαδικτύου, ωστόσο από μόνη της η βασική ψυχοπαθολογία δεν θα μπορούσε να οδηγήσει σε συμπτώματα παθολογικής χρήσης του διαδικτύου. Θα μπορούσε όμως να προδιαθέσει ένα άτομο σε παθολογική χρήση, (Σφακιανάκης, 2012).

Σημαντικός παράγοντας είναι η ενίσχυση που προήλθε από τη δραστηριότητα όπου, με βάση τις αρχές της συντελεστικής εξαρτημένης μάθησης, η θετική αντίδραση ενίσχυσε τη συνέχιση της δραστηριότητας. Το μοντέλο πρότεινε, ότι οι ήχοι της σύνδεσης του modem ή η αίσθηση πληκτρολόγησης θα μπορούσαν να οδηγήσουν σε μια εξαρτημένη αντίδραση. Αυτοί οι τύποι δευτερευόντων παραγόντων, θα μπορούσαν να δράσουν ως ενισχυτές και να συμβάλλουν με αυτό τον τρόπο στην καλλιέργεια και την διατήρηση των συμπτωμάτων της παθολογικής χρήσης του διαδικτύου, (Davis, 2001).

Το κοινωνικό πλαίσιο των ατόμων, η κοινωνική απομόνωση, η έλλειψη κοινωνικής υποστήριξης, είναι παράγοντες οι οποίοι διαδραματίζουν σημαντικό ρόλο στην αιτιολογία της γενικευμένης διαταραχής της παθολογικής χρήσης του διαδικτύου, εντείνοντας τον φόβο για προβληματικές συμπεριφορές, αφού οι δράσεις τους εξαρτώνται αποκλειστικά από την ύπαρξη διαδικτύου, (Σφακιανάκης, 2012).

Ο Caplan, (2003), πρότεινε πως η προβληματική ψυχοκοινωνική προδιάθεση, προκαλεί στα άτομα καταναγκαστική κοινωνική αλληλεπίδραση μέσω ηλεκτρονικών υπολογιστών, η οποία με τη σειρά της αυξάνει τα προβλήματα. Σύμφωνα με το μοντέλο αυτό, άτομα τα οποία έχουν ψυχοκοινωνικά προβλήματα, έχουν και πιο αρνητικές αντιλήψεις για την κοινωνική τους επάρκεια σε σύγκριση με άλλα. Οι αλληλεπιδράσεις μέσω υπολογιστή είναι προτιμότερες για αυτά τα άτομα, καθώς η αλληλεπίδραση πρόσωπο με πρόσωπο, γίνεται αντιληπτή ως πιο απειλητική και οι ίδιοι θεωρούν τους εαυτούς τους πιο αποτελεσματικούς σε ένα διαδικτυακό περιβάλλον. Τέλος, αυτή η προτίμηση οδηγεί με τη σειρά της σε υπερβολική και καταναγκαστική χρήση του υπολογιστή, η οποία χρήση προκαλεί επιδείνωση των προβλημάτων και οδηγεί σε προβληματικές συμπεριφορές στο σχολείο και το σπίτι, (Caplan, 2003).

Παρατηρούμε σε αυτό το σημείο, πως δεν υπάρχει μια συγκεκριμένη αιτιοπαθογένεια για την ανάπτυξη της διαταραχής εθισμού στο διαδίκτυο. Αλλά, θα μπορούσαμε να πούμε πως η παθογένεια του εθισμού στο διαδίκτυο, έχει ένα κυκλικό χαρακτήρα. Ενώ μπορεί να υπάρχει μια προδιάθεση, αυτή ενισχύεται από ψυχολογικές και κοινωνικές καταστάσεις που πιέζουν το άτομο. Με τη σειρά της η διαταραχή εθισμού στο διαδίκτυο, εντείνει τα συμπτώματα ψυχοκοινωνικής ανισορροπίας, αυξάνοντας για παράδειγμα την κοινωνική απομόνωση, προκαλώντας κοινωνική απόσυρση, μειώνοντας τις πρόσωπο με πρόσωπο επαφές, αυξάνοντας το φόβο για αναποτελεσματικότητα στις πραγματικές διαπροσωπικές σχέσεις και εντείνοντας τα συναισθήματα κοινωνικής ανεπάρκειας. Η παρατήρηση αυτή, αποτελεί προσωπική γνώμη, η οποία μοιάζει να έρχεται σε άριστη συνάφεια με το θεωρητικό υπόβαθρο των παραπάνω ερμηνειών για την διαταραχή παθολογικής χρήσης του διαδικτύου.

Τα παιδιά δημοτικού σχολείου, στην ευαίσθητη αναπτυξιακή περίοδο της σχολικής ηλικίας, έρχονται αντιμέτωπα με πληθώρα ερεθισμάτων, τα οποία καλούνται να επεξεργαστούν, να αφομοιώσουν και να αποκωδικοποιήσουν. Η σταθερότητα στη σχέση τους με τους γονείς, η συνέχεια και η συνέπεια στην ανταπόκριση των γονέων σχετικά με τις ανάγκες του παιδιού, η ισορροπία στο οικογενειακό περιβάλλον, ο έλεγχος και η οριοθέτηση των επιτρεπόμενων συμπεριφορών από τα παιδιά καθώς και η ένταξή τους στο σχολικό περιβάλλον, στο οποίο έρχονται σε επαφή με άλλους συνομήλικους, αποτελούν παράγοντες σημαντικούς για την ομαλή ανάπτυξη του παιδιού τόσο σε ψυχολογικό όσο και σε κοινωνικό επίπεδο. Ήδη έχουμε αναφέρει, πως η χρήση του διαδικτύου, ξεκινάει πολύ πρώιμα, και οι αιτίες ανάπτυξης εθισμού στο διαδίκτυο, πρέπει να αναζητηθούν από την πρώιμη παιδική ηλικία. Ο Β. Ράιχ στο βιβλίο του *Οι Ρίζες της Σεξουαλικής καταπίεσης*, έχει αναφέρει πως το Εγώ του παιδιού είναι πολύ εύκολο να καταβληθεί κατά την παιδική ηλικία. Μη ξεφεύγοντας από το θέμα, πρέπει να αναζητήσουμε εκείνους τους παράγοντες κινδύνου, που επιδρούν στην ανάπτυξη εθισμού στο διαδίκτυο αλλά και τους προστατευτικούς παράγοντες.

6. Ευάλωτες ομάδες εθισμού στο διαδίκτυο

Η κατακλείδα της παραπάνω ενότητας αποτελεί την εισαγωγή για την τρέχουσα υποενότητα. Οι χρήστες του διαδικτύου δεν είναι σε καμία περίπτωση ένα ομοιογενές σύνολο. Η έρευνα των Mafi & Blas, (2006), υπέδειξε ότι τα άτομα με εθισμό στο διαδίκτυο είναι νεαρής ηλικίας, υψηλού μορφωτικού επιπέδου και διαθέτουν καλή σχέση με το μέσο. Σύμφωνα με έρευνα των Soule et al., (2003), οι νεότεροι χρήστες του διαδικτύου (δηλαδή ηλικίας μεταξύ δεκαεννέα και είκοσι τεσσάρων ετών) διατρέχουν μεγαλύτερο κίνδυνο εθισμού στο διαδίκτυο σε σχέση με τους μεγαλύτερης ηλικίας χρήστες. Η Young, (1997), τόνισε ότι το διαδίκτυο, επιτρέπει στο άτομο, να ξεκλειδώσει την προσωπικότητά του και να δημιουργήσει έναν εικονικό εαυτό που ενδέχεται να διαφέρει από τον πραγματικό. Ενώ παρουσιάζεται και μια συνάφεια μεταξύ των αποτελεσμάτων της έρευνας των Young, (1998) και Morahan- Martin, (2005), στο σημείο όπου παρατηρείται πως τα άτομα με εθισμό στο διαδίκτυο χρησιμοποιούν το μέσο για την διοχέτευση αρνητικών ψυχολογικών καταστάσεων, (όπως αναφέρεται στον Σφακιανάκη, 2012).

Υπάρχουν έρευνες οι οποίες ενοχοποιούν την Διαταραχή Ελλειμματικής Προσοχής με Υπερκινητικότητα (ΔΕΠ-Υ) ως προδιαθεσιακό παράγοντα ανάπτυξης διαταραχής του εθισμού στο διαδίκτυο, σύμφωνα με τους Ha et al., (2006).

Σύμφωνα με το 6ο Πανελλήνιο Συνέδριο της Παιδοψυχιατρικής Εταιρείας Ελλάδος- Ένωση Ψυχιάτρων Παίδων και Εφήβων, η Ελλάδα κατέχει την πρώτη θέση στην εξάρτηση από το διαδίκτυο. Σύμφωνα με τα στοιχεία των ερευνών, ο εθισμός στην Ελλάδα, μια χώρα με χαμηλή σχετικά διείσδυση του διαδικτύου, φτάνει το ποσοστό του 8,2% μεταξύ των χρηστών. Οι περισσότερες έρευνες τοποθετούν την ομάδα των εφήβων και των φοιτητών, στις ομάδες υψηλού κινδύνου για εθισμό μεταξύ των χρηστών. Κάτι τέτοιο, συνεπάγεται ίσως, σε αυτό που έχει αναφερθεί ανώτερο, για τον γρήγορο και εμπειρικό παρά εκπαιδευτικό ψηφιακό αλφαβητισμό, που παρατηρήθηκε στη χώρα μας, μετά την εισχώρηση των διαδικτυακών μέσων.

Σε συγκριτική μελέτη στο Ειδικό Ψυχιατρικό Ιατρείο Παίδων και Εφήβων για τον Εθισμό στο Διαδίκτυο στο Ιπποκράτειο Νοσοκομείο Θεσσαλονίκης, ανάμεσα σε σαράντα εφήβους με διαταραχή εθισμού στο διαδίκτυο και εξακόσιους σαράντα δύο εφήβους που δεν χρησιμοποιούσαν το διαδίκτυο, βρέθηκε ότι οι εθισμένοι έχουν υψηλότερη βαθμολογία στις περισσότερες κλίμακες ψυχοπαθολογίας του SCL-90-R, μεταξύ τω οποίων η σωματοποίηση, η ψυχαναγκαστικότητα, η διαπροσωπική ευαισθησία, η κατάθλιψη, η εχθρικότητα και ο παρανοειδής ιδεασμός, (όπως αναφέρεται στους Siomos et al., 2010).

Στην Ελλάδα, σε συγκριτική μελέτη ασθενών- μαρτύρων μεταξύ εκατόν είκοσι εννέα εφήβων στα εξωτερικά ιατρεία της Μονάδας Εφηβικής Υγείας της Β΄ Πανεπιστημιακής Παιδιατρικής Κλινικής στο Ν. Παίδων Αγλαϊα Κυριακού, έγινε σύγκριση της ομάδας εθισμένων ογδόντα έξι εφήβων και της ομάδας ελέγχου σαράντα τριών εφήβων χωρίς τη διαταραχή. Οι έφηβοι με εθισμό είχαν 3,89 φορές περισσότερες πιθανότητες να παρουσιάσουν συνυπάρχουσες ψυχιατρικές παθήσεις, συμπεριλαμβανομένης της κατάθλιψης, (όπως αναφέρεται στους Tsitsika et al., 2011).

Όσον αφορά τους παράγοντες που οδηγούν στον εθισμό του εφήβου στο διαδίκτυο, σύμφωνα με την Θεοτοκά, (2012), κλινική ψυχολόγο και παιδοψυχολόγο,

γίνεται φανερό ότι η εξάρτηση από το διαδίκτυο, μπορεί να είναι το αποτέλεσμα άλλων ψυχικών διαταραχών. Η κλινική εικόνα της εξάρτησης, παρουσιάζει αλλαγή της διάθεσης, η οποία παρατηρείται όταν απελευθερώνεται ντοπαμίνη στον επικληνή πυρήνα του εγκεφάλου. Παρουσιάζει επίσης απόσυρση, σύγκρουση και υποτροπή. Πέραν όμως αυτών, τονίζεται και η ύπαρξη της ανοχής, η οποία σημαίνει την απαίτηση αυξημένου χρόνου ενασχόλησης με το διαδίκτυο, για την επίτευξη των προηγούμενων επιδράσεων αλλαγής της διάθεσης, (σύμφωνα με τη Griffiths, 2000). Σύμφωνα με την Τσίτσικα, (2008), η μορφή εθισμού ορίζεται σαν ενασχόληση με το Ίντερνετ για άντληση αισθήματος ικανοποίησης που συνοδεύεται με αύξηση του χρόνου που δαπανάται για την παραγωγή του αισθήματος αυτού, (όπως αναφέρεται στον Λαμπαδάριο, 2013).

Όπως και σε κάθε άλλη διαταραχή, ο εθισμός στο διαδίκτυο, προκαλεί ακραίες συμπεριφορές. Η μονάδα Εφηβικής Υγείας, έχει παρακολουθήσει παιδιά που είχαν αποξενωθεί από το οικογενειακό τους περιβάλλον, παραμελούσαν την διατροφή και την προσωπική τους υγιεινή.

Προστατευτικός παράγοντας σύμφωνα με την έρευνα της Μονάδας Εφηβικής Υγείας, αποδεικνύεται η χρήση του διαδικτύου, στο σχολικό περιβάλλον. Στα δημοτικά σχολεία, κρίνεται ιδιαίτερης σημασίας, η εισαγωγή μαθήματος τεχνολογίας, πληροφορικής και ασφάλειας στο διαδίκτυο, τομέας στον οποίο το εκπαιδευτικό μας σύστημα, φαίνεται να υστερεί. Η συμμετοχή του γονεικού πλαισίου και των καθηγητών στην εκπαίδευση των παιδιών για τη χρήση του διαδικτύου, είναι ιδιαιτέρως σημαντική, τουλάχιστον σε σύγκριση με την καθοδηγούμενη και λαθεμένη εκπαίδευση που μπορεί να υπάρχει από συνομήλικους ή μεγαλύτερης ηλικίας παιδιά.

Η Έρευνα της Μονάδας Εφηβικής Υγείας, (2008), υπέδειξε ότι το 80% των μαθητών της Τετάρτης και της Πέμπτης Δημοτικού, έχει ηλεκτρονικό υπολογιστή, ενώ το 65%, έχει πρόσβαση στο διαδίκτυο. Η έρευνα πραγματοποιήθηκε σε δείγμα εξακοσίων δύο μαθητών από είκοσι οχτώ δημοτικά σχολεία της Αττικής. Η συλλογή δεδομένων έγινε, με τη χορήγηση ερωτηματολογίων, τα οποία συμπληρώθηκαν από τους εκπαιδευτικούς, ύστερα από συζήτηση με τους μαθητές τους στην σχολική τάξη. Η έρευνα ανέδειξε, τις συνήθειες των μαθητών στον ηλεκτρονικό υπολογιστή και στη χρήση του κινητού τηλεφώνου αλλά και τον τρόπο με τον οποίο διαχειρίζονται τα προσωπικά τους δεδομένα και τις επαφές τους στο διαδίκτυο. Τα συμπεράσματα τα οποία εξήχθησαν από την έρευνα αναφέρονται παρακάτω ως εξής:

- Ανάμεσα στους μαθητές Ε’ και ΣΤ’ δημοτικού, το 65%, έχει πρόσβαση στο διαδίκτυο.
- Το 13% των μαθητών των ίδιων τάξεων, χρησιμοποιούν ηλεκτρονικό υπολογιστή σε internet café.
- Το 25% των μαθητών δημοτικού, χρησιμοποιούν υπολογιστή/ διαδίκτυο, 2-3 ώρες την ημέρα, ενώ το 34% 0-1 ώρες καθημερινά.
- Το 38%, ασχολούνταν με την περιήγηση στο διαδίκτυο χωρίς την επίβλεψη των γονέων τους. Μόλις το 28% των μαθητών χρησιμοποιούσαν το διαδίκτυο με την καθοδήγηση των γονέων τους, ενώ μόνο το 7% χρησιμοποιούσαν το διαδίκτυο με την αδιάλειπτη παρουσία των γονέων τους.
- Το 39% των μαθητών δημοτικού, συνομιλούν με άλλα παιδιά στο διαδίκτυο

- Το 9% των παιδιών δημοτικού, δίνουν προσωπικές πληροφορίες στο διαδίκτυο.
- Το 38% των παιδιών δημοτικού, έχουν ακούσει για μαγνητοσκόπηση ξυλοδαρμού.
- Το 61% των μαθητών δημοτικού χρησιμοποιούν κινητό τηλέφωνο.

Από τα παραπάνω προκύπτει, η έντονη ενασχόληση των παιδιών με τον ηλεκτρονικό υπολογιστή και το διαδίκτυο. Διαφαίνεται η ανάγκη συμμετοχής των γονέων και του σχολικού περιβάλλοντος στην εκπαιδευτική διαδικασία της χρήσης του διαδικτύου, καθώς και οι κίνδυνοι που ελλοχεύουν στην συστηματική χρήση του διαδικτύου, τόσο για τα προσωπικά δεδομένα των ανήλικων παιδιών όσο και για τις εικόνες που προβάλλονται μέσα από τα ηλεκτρονικά κοινωνικά δίκτυα.

Σε μια έρευνα που πραγματοποιήθηκε στην Ιορδανία, βρέθηκε ότι η επικράτηση του Εθισμού στο Διαδίκτυο ήταν υψηλότερη στους μαθητές ηλικίας 12-18 ετών, των οποίων το οικογενειακό εισόδημα ήταν μικρότερο των 1400 δολαρίων. Σημαντικό στατιστικό στοιχείο της έρευνας αποτελεί το γεγονός ότι οι πατρικές φιγούρες των παιδιών είχαν μόλις ολοκληρώσει μια στοιχειώδη εκπαίδευση, ενώ οι μητέρες τους ήταν εκπαιδευτικά αρτιότερες, με πανεπιστημιακή επιτυχία. Η επικοινωνία μέσω διαδικτύου, ήταν ο σημαντικότερος αιτιολογικός παράγοντας για τον εθισμό στο διαδίκτυο. Οι μαθητές, οι οποίοι αντιμετώπιζαν συμπτώματα άγχους και κατάθλιψης, είχαν την υψηλότερη επικράτηση στον εθισμό στο Διαδίκτυο, (Malak et al., 2017).

Σύμφωνα με την Young, (2007), ως εθισμός στο διαδίκτυο ορίζεται η καταναγκαστική συμπεριφορά, η οποία σχετίζεται με οποιαδήποτε διαδικτυακή δραστηριότητα και επηρεάζει την φυσιολογική καθημερινή ζωή προκαλώντας στρες στις κοινωνικές σχέσεις. Παρουσιάζεται σαν μια διαταραχή ελέγχου, όπου τα άτομα αδυνατούν να ελέγξουν τη χρήση του διαδικτύου, (όπως αναφέρεται στους Malak et al., 2017).

Οι ερευνητές, έχουν εντοπίσει μια ποικιλία παραγόντων, οι οποίοι σχετίζονται με τον εθισμό στο διαδίκτυο στα παιδιά σχολικής ηλικίας. Ο εθισμός αυτός, μπορεί να επηρεάζεται από την ηλικία, το οικογενειακό εισόδημα, (Ahmadi, 2014), το εκπαιδευτικό επίπεδο των γονέων, την ηλικία έναρξης της χρήσης του διαδικτύου, (Tsitsika et al., 2008), το άγχος και την κατάθλιψη, (Tang et al., 2014), όπως αναφέρεται στους Malak et al., (2017).

Στο άρθρο των Malak et. Al., (2017), γίνεται φανερό ότι ο εθισμός στο διαδίκτυο, παρουσιάζει μεγαλύτερη επικράτηση σε εφήβους μεγαλύτερης ηλικίας συγκριτικά με παιδιά του δημοτικού ή με εφήβους μικρότερης ηλικίας. Αυτό ίσως συμβαίνει, επειδή οι έφηβοι, εκφράζουν εμπειρίες προβλημάτων σχετικών με το διάβασμα και την ακαδημαϊκή επίδοση, αδύναμες διαπροσωπικές σχέσεις με τους συμφοιτητές τους και προβλήματα στο οικογενειακό πλαίσιο, (Wang et al., 2014).

Τέλος ένα σημαντικό στοιχείο, το οποίο ανέδειξε η συγκεκριμένη έρευνα, είναι ότι η πρόσβαση στο διαδίκτυο ξεκινά ήδη από την ηλικία των 10-12 ετών. Στην Ιορδανία, η πρόσβαση στο διαδίκτυο, θεωρείται μια πολυτέλεια, και ένα σημαντικό εργαλείο για την ακαδημαϊκή πρόοδο και επιτυχία, (Malak, et al., 2017).

Παρόλο που η παραπάνω έρευνα διεξάγεται εκτός ευρωπαϊκού πλαισίου, μπορεί να μας πείσει όχι μόνο για τις μεταβλητές που σχετίζονται με τον εθισμό στο

διαδίκτυο, αλλά κυρίως να τονίσει την ελεγχόμενη πρόσβαση που πρέπει να υπάρχει κατά την ευαίσθητη σχολική περίοδο εκ μέρους των παιδιών. Φυσικά δεν παραλείπονται σημαντικοί παράγοντες που συμβάλλουν στην ανάπτυξη της διαταραχής εθισμού στο διαδίκτυο, όπως είναι το οικογενειακό εισόδημα, το μορφωτικό επίπεδο των γονέων καθώς και η ύπαρξη βασικής ψυχοπαθολογίας όπως κατάθλιψης ή παθολογικού άγχους.

Τα ευρήματα αυτά, τονίζουν την ανάγκη ύπαρξης και ανάπτυξης παρεμβάσεων και προληπτικών λειτουργιών για την αντιμετώπιση της διαταραχής εθισμού στο διαδίκτυο καθώς επίσης και την πρώιμη διάγνωση της διαταραχής στους μαθητές δημοτικών σχολείων. Επιπλέον δίνεται έμφαση στην ύπαρξη προγραμμάτων συμβουλευτικής, ώστε να αυξηθεί η αναγνώριση του κινδύνου του εθισμού από τους γονείς και να αναγνωρισθούν οι ευθύνες των τελευταίων για την καθοδήγηση και την υποστήριξη των παιδιών τους. Δεν θα πρέπει να παραμελήσουμε να αναφέρουμε πως ιδιαίτερη προσπάθεια πρέπει να γίνει από τους ερευνητές και για την μελέτη των γονεικών σχέσεων όπως τονίζουν οι Malak et. al, (2017).

7. **Διαδικτυακός εκφοβισμός (cyber bullying).**

Αυτό που καθιστά τον εκφοβισμό μέσω διαδικτύου τόσο επικίνδυνο είναι το γεγονός ότι ο καθένας μπορεί να τον πράξει χωρίς να αντιμετωπίσει το θύμα του. Δεν χρειάζεται να είναι κανείς δυνατός ή γρήγορος αρκεί ένας υπολογιστής και η επιθυμία του να τρομοκρατήσει, (King, 2006).

Ανάμεσα στα οφέλη και τις αρνητικές συνέπειες που μπορεί να επιφέρει η χρήση του διαδικτύου και εστιάζοντας στις ψυχοκοινωνικές επιπτώσεις του διαδικτύου, κυρίως στο ηλικιακό φάσμα νέων, που εμπίπτουν στο σχολικό περιβάλλον του δημοτικού, δεν μπορούμε να παραλείψουμε το φαινόμενο του διαδικτυακού εκφοβισμού. Σήμερα, παρατηρείται μια έξαρση των ερευνών που απασχολούνται με το τόσο διαχρονικό φαινόμενο του bullying. Ο εκφοβισμός μεταξύ παιδιών και εφήβων, δεν είναι σε καμία περίπτωση ένα νέο αναδυόμενο φαινόμενο. Είναι μάλλον, μια διαχρονική κατάσταση, η οποία αρχίζει ή έχει αρχίσει να απασχολεί την κοινωνία και τους φορείς της, τις τελευταίες δεκαετίες περισσότερο από ότι τα προηγούμενα χρόνια. Μάλλον εξαιτίας των συνεπειών που επιφέρει ο εκφοβισμός στα άτομα των κοινωνιών μας. Συνέπειες οι οποίες, αποτελούν αίτια ή συμβάλλοντες παράγοντες στην ανάπτυξη ψυχολογικών και κοινωνικών προβλημάτων των ατόμων. Στην ενότητα αυτή θα συντελεστεί η προσπάθεια, να διερευνηθούν οι συνέπειες που επιφέρει ο διαδικτυακός εκφοβισμός στους νέους, εκκινώντας από την σύγκριση και την αναδρομική αναφορά στον παραδοσιακό εκφοβισμό. Δεν θα παραληφθεί η αναφορά στις αντιλήψεις και τα γνωστικά σχήματα των γονέων και των εκπαιδευτικών φορέων της κοινωνίας, σχετικά με το φαινόμενο του cyber bullying, καθώς και στα χαρακτηριστικά τόσο των θυμάτων όσο και των θυτών.

Η σχολική περίοδος στη ζωή ενός ατόμου, είναι μια ευαίσθητη φάση, κατά την οποία το παιδί σταδιακά απομακρύνεται από το οικογενειακό περιβάλλον, και έρχεται σε επαφή με νέα ερεθίσματα, νέους ανθρώπους και νέες αντιλήψεις. Μοιάζει το σχολικό περιβάλλον να αποτελεί ένα πλαίσιο, όπου τα παιδιά διαφορετικών οικογενειών και καταβολών έρχονται σε επαφή μεταξύ τους και καλούνται να συγκροτήσουν ομάδες ή ακόμη και πρωτογενείς κοινότητες αποτελούμενες από διαφορετικές νοοτροπίες και χαρακτηριστικά. Το διαδίκτυο είναι μια κοινότητα, όμοια με αυτή του σχολικού περιβάλλοντος. Αισθητή όμως διαφορά, είναι η μη ύπαρξη άμεσων διαπροσωπικών σχέσεων. Οι σχέσεις στο διαδίκτυο περιορίζονται, στην γραπτή επικοινωνιακή επαφή, σε εικονικές τεχνολογικές συζητήσεις. Όπως λοιπόν, στο σχολικό περιβάλλον μπορεί να παρατηρηθεί κάποιο είδος εκφοβισμού έτσι και στο διαδίκτυο εμφανίζεται το ίδιο φαινόμενο με μεγαλύτερη όμως ασφάλεια- πολλές φορές- για το θύτη, ο οποίος κρύβεται πίσω από την ηλεκτρονική ανωνυμία.

Σε πρόσφατη έρευνα του Σιώμου, (2008), προέκυψε ότι σε δείγμα χιλίων εφτακοσίων είκοσι έξι εφήβων το 78% κάνει χρήση του ηλεκτρονικού υπολογιστή με ηλικία έναρξης τα 11,4 έτη και ο μέσος όρος ετών χρήσης του ηλεκτρονικού υπολογιστή είναι 4,18, (Σφακιανάκης και συν., 2012). Τόσο τα παιδιά όσο και οι έφηβοι στην Ελλάδα, χρησιμοποιούν το διαδίκτυο με αυξανόμενους ρυθμούς.

Συχνά υπάρχει το ενδεχόμενο κάποιος να κάνει χρήση των ωφελειών του διαδικτύου εις βάρος κάποιου άλλου. Αυτή η περίπτωση είναι το φαινόμενο του cyber bullying. Προτού συνεχιστεί η αναφορά στον ηλεκτρονικό εκφοβισμό, κρίνεται σκόπιμο να γίνει μια αναδρομή στον παραδοσιακό εκφοβισμό.

Σύγχρονοι ερευνητές υποστηρίζουν ότι ο εκφοβισμός αφήνει αναμνηστικά ίχνη, που μπορεί να διαρκέσουν για ολόκληρη τη ζωή του θύματος. Όταν αναφερόμαστε στον εκφοβισμό, εννοούμε την επιθετική συμπεριφορά, η οποία συνοδεύεται από την πρόθεση κάποιου ο οποίος είναι πιο δυνατός, να βλάψει κάποιον πιο αδύναμο και μπορεί να περιλαμβάνει τόσο σωματική όσο και ψυχολογική βία. Συνηθέστερη μορφή εκφοβισμού για αγόρια και κορίτσια είναι η λεκτική, με τη χρήση υποκοριστικών ή με παρατσούκλια που σχετίζονται με την εμφάνιση και με τον τρόπο που μιλάει κάποιος. Σύμφωνα με τους Nansel et al., (2001), ο εκφοβισμός είναι μια επαναλαμβανόμενη κατάσταση την οποία, τα παιδιά που υφίστανται αποκρύπτουν από τους ενηλίκους, (Σφακιανάκης και συν., 2012).

Σύμφωνα με έρευνα των Mynard, Joseph & Alexander, (2000), ένα στα έξι παιδιά, εκφοβίζονται μια φορά την βδομάδα και περίπου το 40% των εφήβων κάνουν αναφορές θυματοποίησης τους για τουλάχιστον μια φορά στη ζωή τους. Το 22% των παιδιών έχουν υποστεί σωματικό εκφοβισμό και το 25% λεκτικό ή συναισθηματικό εκφοβισμό, σύμφωνα με έρευνα των Finkelhor et al., (2005), όπως αναφέρεται στους Σφακιανάκη και συν., (2012).

Όσον αφορά το φύλο, μελέτες έχουν δείξει ότι τα αγόρια κατέχουν πιο συχνά το ρόλο του θύτη, συγκριτικά με τα κορίτσια. Ο ρόλος του θύματος όμως, όσον αφορά παιδιά και νέους που έχουν δεχτεί εκφοβιστικές συμπεριφορές, δεν παρουσιάζει σημαντικές διαφορές, (Nansel et. al., 2001).

Σύμφωνα με τον Olweus, (1993), τα χαρακτηριστικά των παιδιών που έχουν υποστεί εκφοβισμό είναι η ανασφάλεια και μειωμένη αυτοπεποίθησή τους. Τα παιδιά θύματα εκφοβισμού, έχουν λίγους φίλους, είναι κοινωνικά απομονωμένα, είναι ήσυχα, προσεχτικά και ευαίσθητα με τάσεις για κλάματα. Πολλές φορές παρουσιάζουν αγχώδεις συμπεριφορές ή έχουν καταθλιπτική διάθεση. Η σωματική τους αδυναμία και ο σωματικός τους όγκος σε σχέση με τους συνομήλικους είναι άλλο ένα χαρακτηριστικό σε συνάρτηση με κάποιο άλλο σωματικό πρόβλημα που μπορεί να έχουν. Τέλος, προτιμούν τη διάθεση του χρόνου τους σε παρέες με ενηλίκους, (Σφακιανάκης και συν., 2012).

Απ την άλλη τα χαρακτηριστικά των θυτών είναι η ηγετική προσωπικότητα, η σκληρότητα και η ανυπακοή σε κανόνες. Είναι επιθετικά παιδιά και με έντονες εκρήξεις θυμού, δεν έχουν ενσυναίσθηση και συχνά σχετίζονται με ενηλίκους με επιθετικούς τρόπους, (Σφακιανάκης και συν., 2012).

Σημαντικό ρόλο στην υιοθέτηση της εκφοβιστικής συμπεριφοράς, φαίνεται να διαδραματίζουν στοιχεία της προσωπικότητας, της δυναμικής της οικογένειας όπως και το είδος του σχολικού περιβάλλοντος ή κοινωνικοί παράγοντες. Τα συμπεράσματα που έχουν οδηγηθεί ερευνητές οι οποίοι, έχουν μελετήσει τα κίνητρα της εκφοβιστικής συμπεριφοράς, είναι ότι τα παιδιά αυτά, έχουν ανάγκη από κυριαρχία και δύναμη, ικανοποιούνται από το πλήγωμα και την οδύνη των θυμάτων τους και τέλος επιβραβεύονται για την συμπεριφορά τους, σύμφωνα με τον Olweus, (1993), όπως αναφέρεται στους Σφακιανάκη και συν., (2012).

Ποιές είναι όμως οι συνέπειες του εκφοβισμού ? Οι συνέπειες του εκφοβισμού κατά πρόσωπο είναι η ανάπτυξη υψηλών επιπέδων κατάθλιψης, άγχους και ψυχοσωματικών συμπτωμάτων στα θύματα. Τα θύματα μετατρέπονται σε λιγότερο κοινωνικά αποτελεσματικά, δυσκολεύονται περισσότερο στις

διαπροσωπικές τους σχέσεις και σημειώνουν χαμηλότερες ακαδημαϊκές αποδόσεις και υψηλότερες απουσίες στο σχολείο, σύμφωνα με τον Roland, (2002).

Οι περισσότεροι μαθητές σήμερα, είναι μέλη μιας ψηφιακής γενιάς. Οι εκπαιδευτικοί πρέπει να έχουν επίγνωση των εκφοβιστικών φαινομένων μέσω διαδικτύου, όπως αυτά συμβαίνουν μεταξύ εφήβων και ενηλίκων σύμφωνα με τους Behrens et. al., (2017) αλλά και μεταξύ παιδιών νεότερης ηλικίας. Το 2005 ο Willard, ορίζει το cyber bullying ως την έκφραση και έκθεση σχολίων μέσω του διαδικτύου με πρόθεση να δυσφημιστεί ένα άτομο. Σύμφωνα με τον Willard, (2005), αποκαλύπτονται διαδικτυακά προσωπικά στοιχεία ενός ατόμου και επιβάλλεται εκτεταμένο συναισθηματικό άγχος, (Behrens et., al., 2017).

Ο διαδικτυακός εκφοβισμός, είναι οποιαδήποτε πράξη εκφοβισμού, επιθετικότητας, παρενόχλησης και τρομοκρατικής ή αυταρχικής συμπεριφοράς που θεσπίζεται και πραγματοποιείται μέσω της χρήσης ψηφιακών συσκευών επικοινωνίας και συγκεκριμένα του διαδικτύου ή κινητών τηλεφώνων και επαναλαμβάνεται ανά τακτά χρονικά διαστήματα. Σύμφωνα με τους Kowalski et., al., (2008), ο όρος cyber bullying δημιουργήθηκε από τον Bill Belsey και έχει τις ρίζες τους στον παραδοσιακό σωματικό ή ψυχολογικό εκφοβισμό, όπου στόχος του θύτη είναι η πρόκληση ζημιάς ή βλάβης του θύματος, (Σφακιανάκης και συν., 2012).

Σύμφωνα με τον Kowalski, (2006), τα χαρακτηριστικά των παιδιών που εκφοβίζουν μέσω διαδικτύου μοιάζουν με εκείνα των παιδιών που αποτελούν θύτες του παραδοσιακού εκφοβισμού. Να διευκρινιστεί ωστόσο, ότι ενώ τα χαρακτηριστικά των παιδιών που εκφοβίζουν μέσω διαδικτύου μπορεί να είναι κοινά με αυτά των παιδιών που εκφοβίζουν με τον παραδοσιακό τρόπο, δεν υπάρχει ένα συγκεκριμένο προφίλ ενός τέτοιου παιδιού. Μερικά παιδιά εμπλέκονται σε τέτοιες συμπεριφορές επιπόλαια, χωρίς τη συνειδητοποίηση ότι μια τέτοια συμπεριφορά αποτελεί μορφή εκφοβισμού. Από την άλλη, υπάρχουν και παιδιά τα οποία εκφοβίζουν με αποκλειστικό στόχο να πληγώσουν και να ταπεινώσουν τα θύματά τους. Η επιπολαιότητα όμως και η αντίληψη ότι ο διαδικτυακός εκφοβισμός είναι απλώς ένα είδος αστείου, αποτελεί κύριο χαρακτηριστικό παιδιών, τα οποία είναι θύτες ή απλώς πλήττουν. Χωρίς να αναλογίζονται τα παιδιά αυτά ότι οι ενέργειές τους έχουν θύματα, ανακουφίζονται μέσω αυτής της συμπεριφοράς από την ανία τους, (Σφακιανάκης και συ., 2012).

Λόγοι οι οποίοι ενδέχεται να συντελούν στην ανάπτυξη συμπεριφορών σχετιζόμενων με τον διαδικτυακό εκφοβισμό, είναι επίσης, το κέρδος ικανοποίησης, γοήτρου ή άλλου τύπου επιβράβευσης που μπορεί να απορρέει από τον εκφοβισμό. Ακόμη και η διεκδίκηση δύναμης ή κυριαρχίας, ενδέχεται να αποτελεί λόγο έκφρασης διαδικτυακού εκφοβισμού. Παράγοντες όπως η ανία, η ανάγκη για επιβολή δύναμης, ο θυμός, η αντεκδίκηση για το γεγονός ότι εκφοβίστηκε κάποιος ή η ανάγκη για προσοχή ενισχύουν την έκφραση του φαινομένου. Επίσης πρέπει να σημειωθεί το γεγονός ότι, ο εκφοβισμός μέσω του διαδικτύου είναι πιο ασφαλής από τον παραδοσιακό εκφοβισμό, γιατί είναι ανώνυμος και υπάρχουν μικρότερες πιθανότητες αποκάλυψης του θύτη, (Σφακιανάκης και συν., 2012).

Το διαδίκτυο και η χρήση των ηλεκτρονικών μορφών επικοινωνίας και πληροφοριών, έχει τεράστια οφέλη όσον αφορά στην ανθρώπινη ανάπτυξη και την επίτευξη της προόδου των τεχνολογικών επιστημών. Η διάχυση της πληροφορίας καθίσταται ευκολότερη μέσω των διαδικτυακών τόπων και η κατανομή πληροφοριών

σχετικών με το προσωπικό προφίλ κάποιων ατόμων, διευκολύνει στην προσφορά και την ζήτηση εργασίας για παράδειγμα. Υπάρχουν όμως ορισμένοι φραγμοί όσον αφορά τη χρήση του διαδικτύου από νέους ανθρώπους όπως είναι τα παιδιά δημοτικού σχολείου και οι έφηβοι. Έχουμε ήδη αναφέρει ορισμένες αρνητικές συνέπειες που επιφέρει η χρήση του διαδικτύου από τα παιδιά. Ο ηλεκτρονικός εκφοβισμός, είναι μια από αυτές και προκαλεί ποικίλες ψυχολογικές και κοινωνικές επιπτώσεις στην ζωή των παιδιών.

Πιο συγκεκριμένα, πέρα από τις παραπάνω αναφορές που πραγματοποιήθηκαν σχετικά με το διαδικτυακό εκφοβισμό, το φαινόμενο cyber bullying, όπως αποκαλείται, έγινε και αναφορά στα χαρακτηριστικά των θυτών και των θυμάτων. Ποιες είναι όμως οι ψυχολογικές κυρίως συνέπειες του φαινομένου που αναδεικνύεται μέσα από τη χρήση του διαδικτύου, και επηρεάζει σε μεγάλο βαθμό τη ζωή ενός παιδιού, αφήνοντας τα στίγματά του και στην ενήλικη ζωή?

Έχουμε αναφέρει την εκτεταμένη χρήση του διαδικτύου από παιδιά του δημοτικού. Έρευνες τόσο στην Ελλάδα όσο και σε χώρες εκτός της Ευρώπης καταδεικνύουν την αύξουσα τάση χρήσης των διαδικτυακών μέσων από νεαρής ηλικίας άτομα.

Στο σημείο αυτό εξετάζοντας τις συνέπειες του cyber bullying, παρατηρούμε σύμφωνα με έρευνα των Caravita et. al., (2016), ότι η χρήση των διαδικτυακών πληροφοριών και επικοινωνιών συνδέεται με έκθεση σε υψηλά επίπεδα βίαιων και επιθετικών ενεργειών. Το στρες και οι αρνητικές συναισθηματικές συνέπειες που προκαλεί το cyber bullying, ενδέχεται να είναι σε υψηλά επίπεδα όχι μόνο για τα θύματα αλλά και για τους μάρτυρες τέτοιων φαινομένων. Αυτό διότι οι τελευταίοι ενδεχομένως να ταυτίζονται με το θύμα και να αντιλαμβάνονται ότι, ίσως να είναι οι ίδιοι το επόμενο θύμα, με ελάχιστες δυνατότητες αποφυγής ή και λήξης των διαδικτυακών επιθέσεων, (Caravita et. al., 2016).

Ο διαδικτυακός εκφοβισμός σύμφωνα με τους Kowalski et al., (2014), ενθαρρύνεται με το πέρασμα του χρόνου, επειδή προσβλητικές δραστηριότητες οι οποίες, αναρτώνται στο διαδίκτυο, διαγράφονται με μεγαλύτερη δυσκολία και τα παιδιά έχουν λιγότερες δυνατότητες να αποδράσουν από τις επιθετικές αυτές συμπεριφορές. Επίσης πολλές φορές το κοινό στο διαδίκτυο αυξάνεται μεταξύ των συμμαθητών, οι οποίοι ως απλοί θεατές ή παρατηρητές, λαμβάνουν το μέρος του θύματος, μη αντιδρώντας. Αυτό συμβαίνει επειδή μέσω της χρήσης των διαδικτυακών πληροφοριών, υπάρχει απουσία της άμεσης επαφής και επικοινωνίας με το θύμα, οπότε οι επιτιθέμενοι και οι παρατηρητές έχουν μικρότερη ως ελλιπή επίγνωση της σοβαρότητας της συμπεριφοράς τους, (Caravita et. al., 2016).

Σε μια από τις έρευνες που πραγματοποίησαν οι Caravita και συν., (2016), σε ηλικίες μεταξύ 11 και 16 ετών, εκμαιεύθηκε ότι η παρακολούθηση βίντεο με περιεχόμενο διαδικτυακού εκφοβισμού, προκάλεσε διαφορετικές συναισθηματικές και φυσιολογικές αποκρίσεις, σε παιδιά θύματα, συγκρινόμενα με παιδιά που δεν είχαν βρεθεί θύματα cyber bullying. Αυτό που ωστόσο, προκαλεί εντύπωση στην συγκεκριμένη έρευνα και αξίζει να αναφερθεί στις ψυχολογικές συνέπειες, είναι ότι ο ηλεκτρονικός εκφοβισμός δεν λαμβάνεται υπόψη ως σοβαρότερος από τον παραδοσιακό εκφοβισμό. Δεν προκαλούνται δηλαδή αγχογόνα συναισθήματα ή αρνητικά συναισθήματα τα οποία να είναι υψηλότερης έντασης από αυτά που εμφανίζονται στην παραδοσιακή μορφή εκφοβισμού. Αυτό ίσως συμβαίνει επειδή, ο

εκφοβισμός που συντελείται κατά πρόσωπο, αντιλαμβάνεται ως σοβαρότερος. Ενώ ο ηλεκτρονικός εκφοβισμός αντανακλά ευκολότερη χρήση ηθικών μηχανισμών αποσύνδεσης, (Caravita et. al., 2016).

Είναι σημαντικό να εξεταστεί ο ρόλος των γονέων και των εκπαιδευτικών στο φαινόμενο του διαδικτυακού εκφοβισμού. Η συνεργασία και η γνώση τέτοιων φαινομένων μεταξύ γονέων και εκπαιδευτικών φορέων, συμβάλλει στην προφύλαξη, την προστασία και την υποστήριξη των παιδιών. Οι περισσότερες περιπτώσεις εκφοβισμού μέσω διαδικτύου, λαμβάνουν χώρα όταν τα παιδιά, βρίσκονται εκτός σχολικού πλαισίου. Σύμφωνα με τους Kowalski et. Al., (2008), το 70% των εφήβων που έχουν δεχτεί απειλητικά μηνύματα βρίσκονται στο σπίτι και μόνο το 30% στο σχολείο. Ενώ επίσης, έρευνα του I-SAFE America (2005-6), κατέδειξε ότι το 93% των γονέων, αγνοούν τον τρόπο χρήσης του διαδικτύου από τα παιδιά τους. Επίσης το 41% των ίδιων παιδιών, ηλικίας πέντε ως δώδεκα ετών, ανέφερε ότι οι γονείς τους αγνοούν τους διαδικτυακούς ιστότοπους τους οποίους επισκέπτονται. Ενώ τονίζεται και το γεγονός ότι μεγάλος αριθμός παιδιών που έχουν υπάρξει θύματα cyber bullying, δεν έχουν αναφέρει το γεγονός, (Σφακιανάκης και συν., 2012).

Σε έρευνα των Monks, Mahdavi & Rix, (2016), η οποία αφορά τις αντιλήψεις των γονέων και των εκπαιδευτικών για την σπουδαιότητα του φαινομένου του ηλεκτρονικού εκφοβισμού, αναδύθηκε η παρατήρηση ότι, η επίβλεψη της χρήσης του διαδικτύου και του κινητού τηλεφώνου στο σπίτι είναι ευεργετική, αλλά είναι εξίσου σημαντική και η επίβλεψη στο σχολείο.

Σε ποσοστό 22%, στις ηλικίες μεταξύ 10 και 12 ετών, αναφέρεται διαδικτυακή θυματοποίηση στην έναρξη της σχολικής περιόδου ενός παιδιού. Αυτό το ποσοστό αφορά πληθυσμό του Καναδά. Στις ηλικίες μεταξύ 7 και 11 ετών, στην Αγγλία, αναφέρεται ότι το 5% ήταν θύτες και το 23% θύματα διαδικτυακού εκφοβισμού, (Monks, Mahdavi & Rix, 2016).

Σύμφωνα με τους Dehue,Bolman, & Völlink, (2008), τα περισσότερα φαινόμενα διαδικτυακού εκφοβισμού συμβαίνουν σε ώρες εκτός σχολείου. Το διαδίκτυο αποτελεί ένα επεκταμένο περιβάλλον του σχολείου. Τα παιδιά τα οποία είναι θύματα του παραδοσιακού εκφοβισμού, συντελούν και θύματα του ηλεκτρονικού εκφοβισμού, (όπως αναφέρεται στους Monks, Mahdavi & Rix, 2016).

Κατά γενική ομολογία, τα παιδιά ηλικίας μικρότερης των 12 ετών, αποτελούν τους στόχους προσβλητικών, επιθετικών και παρενοχλητικών συμπεριφορών στο διαδίκτυο. Οι γονείς και το εκπαιδευτικό προσωπικό, είναι ενήμεροι για τον κίνδυνο εμπλοκής σε συμπεριφορές διαδικτυακού εκφοβισμού, στον πληθυσμό της πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης. Γενικότερα εκφράζεται η πεποίθηση, τόσο από γονείς όσο και από εκπαιδευτικούς, ότι η επίβλεψη και ο έλεγχος της χρήσης του διαδικτύου, συμβάλλει στην πρόληψη του φαινομένου του διαδικτυακού εκφοβισμού και προστατεύει από την θυματοποίηση των παιδιών, (Monks, Mahdavi & Rix, 2016).

Ολοκληρώνοντας αυτή την ενότητα, οφείλουμε να παρατηρήσουμε ότι το φαινόμενο του cyber bullying, αναδεικνύεται έντονα τόσο στις εφηβικές όσο και στις νεαρότερες ηλικίες. Το συγκεκριμένο φαινόμενο, πηγάζει από τη χρήση του διαδικτύου που κάνουν τα παιδιά, και η οποία δεν εμπίπτει στον έλεγχο των γονέων ή του εκπαιδευτικού προσωπικού. Έτσι καταλήγουμε, πως μια από τις κυκλικές συνέπειες της χρήσης του διαδικτύου από νεαρά άτομα και μάλιστα ηλικιών της πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης, είναι η υποβολή τους σε θύματα, μέσω ηλεκτρονικών

εκφοβιστικών συμπεριφορών από άτομα, τα οποία δρουν ανεξέλεγκτα για λόγους τους οποίους έχουμε αναφέρει παραπάνω. Οι ψυχολογικές και οι κοινωνικές συνέπειες της θυματοποίησης των παιδιών, είναι ιδιαίτερα σοβαρές, με κύριες εκφάνσεις αυτών, το άγχος, το στρες και την πρόκληση αρνητικών συναισθημάτων. Μοναδικός δρόμος στην αντιμετώπιση του φαινομένου είναι η επίβλεψη και η ορθή διαδικτυακή διαπαιδαγώγηση των παιδιών, από τους φορείς του σχολείου και το οικογενειακό περιβάλλον.

8. **Παιδική κακοποίηση και Διαδικτυακός εθισμός**

Στο κεφάλαιο αυτό, θα παρουσιαστεί, η συσχέτιση που εμφανίζεται μεταξύ των διάφορων τύπων παιδικής κακοποίησης και της ανάπτυξης της διαταραχής εθισμού στο διαδίκτυο. Τα παρακάτω δεδομένα, αφορούν την έρευνα που πραγματοποιήθηκε με την μέθοδο της τυχαίας δειγματοληψίας και τη συμμετοχή 6233 μαθητών της τετάρτης τάξης στην Ταιβάν, το 2014. Πραγματοποιήθηκε μια ανάλυση πολλαπλής παλινδρόμησης, ώστε να εξεταστεί η συσχέτιση μεταξύ πολλαπλών τύπων παιδικής κακοποίησης και διαδικτυακού εθισμού. Επίσης, μέσω της έρευνας αυτής, μελετάται και ο μεσολαβητικός ρόλος της μετατραυματικής διαταραχής του στρες, κάτι το οποίο θα εξεταστεί στο επόμενο κεφάλαιο αλλά, αξίζει να αναφερθεί στο σημείο αυτό, λόγο της δυνατότητας συνδυασμού του με την παρούσα ενότητα. Παρακάτω παρουσιάζεται ο ρόλος που διαδραματίζει η παιδική κακοποίηση και η παραμέληση των παιδιών από τους γονείς τους, στην ανάπτυξη εθιστικών διαδικτυακών συμπεριφορών.

Σύμφωνα με τον Hsieh et al., (2016), το διαδίκτυο μετασχηματίζει αναπόφευκτα τον τρόπο ζωής μας. Βασιζόμαστε με όλο και αυξανόμενη τάση στην χρήση και την ύπαρξη του διαδικτύου και αυτό γίνεται μια ρουτίνα και για τις ζωές των παιδιών. Στην πραγματικότητα πολλοί γονείς επαναπαύονται και ηρεμούν τα παιδιά τους με τη βοήθεια των i- pads και έξυπνων τηλεφώνων (smartphones). Ωστόσο αναδεικνύεται ο κίνδυνος, ανάμεσα σε πολλά οφέλη της χρήσης του διαδικτύου, να εμφανιστούν προβληματικές συμπεριφορές και μια από τις παρούσες είναι ο διαδικτυακός εθισμός.

Παραπάνω έχουμε ορίσει τον εθισμό στο διαδίκτυο με διάφορες εννοιολογικές μορφές. Ωστόσο αξίζει να αναφερθεί ακόμη μια φορά ο ορισμός του εθισμού στο διαδίκτυο, ως η έλλειψη ικανότητας των ανθρώπων να ελέγξουν την χρήση του διαδικτύου- μια ανικανότητα η οποία, προκαλεί ψυχολογικά, κοινωνικά ακαδημαϊκά και επαγγελματικά προβλήματα, σύμφωνα με τους Davis, (2001), Young & Rogers, (1998), (όπως αναφέρεται στους Hsieh et al., 2016).

Σύμφωνα με τους Durkee et., al., (2012), η επικράτηση του εθισμού στο διαδίκτυο, στην Ευρώπη κατά το έτος 2009- 2010, έφτανε το ποσοστό του 4.4 % και ήταν υψηλότερη στους άρρενες συγκριτικά με τις γυναίκες.

Η παιδική κακοποίηση είναι ένας από τους κυριότερους προβλεπτικούς παράγοντες στα συμπεριφορικά προβλήματα, όπως ο εθισμός στο διαδίκτυο. Τρείς

έννοιες, απασχολούν το παρόν σημείο. Αρχικά η παραμέληση, δηλαδή η αποτυχία των γονέων να ανταποκριθούν στις ανάγκες των παιδιών τους και να τους παρέχουν ένα ικανοποιητικό επίπεδο φροντίδας. Η φυσική κακοποίηση ως μια εκτεταμένη πρόκληση τραυμάτων στο σώμα των παιδιών, από τους γονείς ή άλλους φροντιστές και η σεξουαλική κακοποίηση. Η τελευταία αφορά στην σεξουαλική ικανοποίηση ενός ενήλικα, η οποία απορρέει από τη χρήση του παιδιού ως σεξουαλικού αντικειμένου, (όπως αυτά ορίζονται από την American Psychological Association Committee on Professional Practice and Statistics, 1998). Σύμφωνα με τους Stith et al., (2009), οι έρευνες έχουν εστιάσει κατά κύριο λόγο στη φυσική και σεξουαλική κακοποίηση και όχι τόσο στην παραμέληση, (όπως αναφέρεται στους Hsieh et., al., 2016).

Ωστόσο η παιδική ψυχολογική και φυσική παραμέληση είναι περισσότερο επικρατούσα συγκριτικά με την φυσική και σεξουαλική βία, και δύναται να είναι πιο τραυματική και βλαβερή για την παιδική ανάπτυξη, (σύμφωνα με τους Shin, Miller & Teicher, 2013).

Σύμφωνα με τους Evren, Kural & Cakmak, (2006), οι έρευνες που έχουν πραγματοποιηθεί, παρουσιάζουν δεδομένα τα οποία φέρνουν στην επιφάνεια συσχετισμούς μεταξύ της παιδικής κακοποίησης και της χρήσης ουσιών. Μόνο ένας μικρός αριθμός ερευνών, που αφορούν στη συσχέτιση της κακοποίησης και νέων μορφών εθισμού- όπως ο διαδικτυακός εθισμός- είναι γνωστός. Ωστόσο, όπως αναφέρεται στους Hsieh, et. al., (2016), προκαταρκτικές έρευνες υποθέτουν ότι αυστηροί και βλαπτικοί γονεϊκοί τύποι, οικογενειακές συγκρούσεις και βία συσχετίζονται με προβληματική χρήση του διαδικτύου, (σύμφωνα με τους Park, Kim & Cho, 2008; Wolak, Mitcell, & Finkelhor, 2003; Xiuqin et. al., 2010). Η σπουδαιότητα της παρούσας ενότητας, ενισχύεται εξαιτίας του ότι ενδυναμώνεται η συμπερίληψη πολλαπλών τύπων κακοποίησης στους παράγοντες κινδύνου για την ανάπτυξη διαταραχής εθισμού στο διαδίκτυο, (Hsieh et. al., 2016). Η κατανόηση των μηχανισμών και των συνθηκών που λειτουργούν για την ανάπτυξη της συγκεκριμένης διαταραχής, αποτελεί κύριο μέλημα ή οφείλει να αποτελέσει κύριο μέλημα της ερευνητικής κοινότητας, ώστε να αναπτυχθούν οι κατάλληλες παρεμβατικές και προληπτικές μέθοδοι.

8.1.

Παιδική κακοποίηση, PTSD και αρνητικά αποτελέσματα

Στο παρόν κεφάλαιο, γίνεται πραγματεία σχετικά με τους μηχανισμούς που συμμετέχουν στην κακή χρήση του διαδικτύου και οι οποίοι ευθύνονται για ψυχολογικά προβλήματα. Εξετάζεται πως οι διαφορετικοί τύποι παιδικής κακοποίησης επιδρούν στον διαδικτυακό εθισμό και κυρίως πως η μετατραυματική διαταραχή του στρες (PTSD), επιδρά στους μηχανισμούς που μετέχουν στον διαδικτυακό εθισμό.

Η παιδική κακοποίηση έχει συσχετιστεί με την PTSD και με προβλήματα συμπεριφοράς. Σύμφωνα με τους Vranceanu, Hobfoll, & Johnson,(2007), παιδιά τα οποία έχουν την εμπειρία φυσικής ή σεξουαλικής κακοποίησης, διατρέχουν αυξημένο κίνδυνο εμφάνισης PTSD, προβλημάτων που αφορούν στην ψυχική υγεία (όπως κατάθλιψη, άγχος και αυτοκτονικές τάσεις), καθώς και εξάρτηση από ουσίες κατά την εφηβική ηλικία. Σε έρευνα η οποία πραγματοποιήθηκε σε φοιτητές της Ταϊβάν, εντοπίστηκαν μακροπρόθεσμοι συσχετισμοί ανάμεσα στην παιδική κακοποίηση και την ενδοοικογενειακή βία- κατά την περίοδο της παιδικής ηλικίας-, με την ανάπτυξη PTSD και συμπεριφορικών προβλημάτων. Σύμφωνα με τους Bolger & Patterson, (2001), διεπιστημονικές μελέτες, αποκαλύπτουν θετική συσχέτιση της παιδικής παραμέλησης με προβλήματα εσωστρέφειας, (Hsieh, et. al., 2016).

8.2. **PTSD και Διαδικτυακός εθισμός.**

Άτομα τα οποία υποφέρουν, από PTSD, ίσως χρησιμοποιούν προσαρμοστικές ή δυσπροσαρμοστικές στρατηγικές για να αντιδράσουν. Σύμφωνα με τους Littleton, Horsley, John & Nelson, (2007), μια στρατηγική αντίδρασης, είναι η προσπάθεια αποφυγής του στρεσογόνου παράγοντα. Τα θύματα βίας, χρησιμοποιούν αποφευκτικές μεθόδους για να αποφύγουν ή να μειώσουν τις αρνητικές επιδράσεις.

Σύμφωνα με τους Snyder & Pulvers, (2001), αποσύρονται από τις κοινωνικές τους συναναστροφές ή από τους εαυτούς τους, τα συναισθήματά τους και τις σκέψεις τους σχετικά με το στρεσογόνα παράγοντα. Αυτές οι στρατηγικές, ενώ προσωρινά ίσως μειώνουν το άγχος, δύνανται να μετατραπούν σε δυσπροσάρμοστες συμπεριφορές, εάν το άτομο εμμείνει στην υιοθέτησή τους, και να μετατραπούν σε εθισμό. Κατά τους Hruska & Delahanty, (2012), άνθρωποι οι οποίοι έχουν εκφράσει εμπειρίες βιασμού ίσως κάνουν χρήση εθιστικών ουσιών, με σκοπό την απόδραση από τα συμπτώματα της PTSD. Κοινώς, ο διαδικτυακός εθισμός μπορεί να αναγνωριστεί, ως μια δυσπροσάρμοστη αποφευκτική στρατηγική: παιδιά που έχουν βιώσει παραμέληση ή βία, ίσως θάβουν τους εαυτούς τους στον διαδικτυακό κόσμο, προκειμένου να αποφύγουν κάποια μετατραυματικά συμπτώματα, (Hsieh et. al., 2016).

Οι Beard & Wolf, (2001), μας πληροφορούν ότι, στην πραγματικότητα ο διαδικτυακός εθισμός και η εξάρτηση από ουσίες, μπορούν να αναγνωριστούν ως εθιστικά- συμπεριφορικά σύνδρομα. Μοιράζονται κοινά χαρακτηριστικά, όπως είναι η εκτεταμένη χρήση, τα συμπτώματα απόσυρσης, η αύξηση της ανοχής, η ακινητοποίηση και λειτουργικές βλάβες. Επιπρόσθετα υπάρχουν οικογενειακοί παράγοντες. Για παράδειγμα οι συγκρούσεις μεταξύ γονέων και παιδιών και τα χαμηλά επίπεδα οικογενειακής λειτουργικότητας όπως και η επίβλεψη, σχετίζονται με παράγοντες υψηλού κινδύνου για την ανάπτυξη διαδικτυακού εθισμού κατά την εφηβεία. Συνοπτικά, αναδύεται ότι η συσχέτιση μεταξύ της κακοποίησης και της χρήσης ουσιών, ίσως είναι κοινή με την συσχέτιση μεταξύ της κακοποίησης και του διαδικτυακού εθισμού, (όπως αναφέρεται στους Beard & Wolf, 2001).

Έρευνες σχετικές με τις εθιστικές συμπεριφορές, έχουν ευθέως συνδέσει τον σεξουαλικό βιασμό και συνολικά παιδικά τραύματα με τη χρήση αλκοόλ και με αποφευκτικά συμπτώματα της PTSD. Με άλλα λόγια, η παιδική κακοποίηση, έχει συνδεθεί με τα συμπτώματα της PTSD. Ιχνηλατώντας τα ευρήματα που αναδεικνύουν την παιδική κακοποίηση και την συσχέτιση της με την ανάπτυξη εθιστικών συμπεριφορών, αναδύεται και η άμεση σχέση που επικρατεί μεταξύ κακοποίησης κατά την παιδική ηλικία και διαδικτυακού εθισμού, (Hsieh, et. al., 2016).

Η έρευνα των Hsieh et. al., (2016), πραγματοποιήθηκε στην Ταϊβάν και ο πληθυσμός στον οποίο απευθύνθηκαν ήταν μαθητές τετάρτης δημοτικού. Σύμφωνα με τους διαφορετικούς τύπους παιδικής κακοποίησης, στην παρούσα έρευνα, η ψυχολογική παραμέληση ήταν η επικρατέστερη (69%), ακολουθεί η φυσική παραμέληση (66,5%), ο πατρικός σεξουαλικός βιασμός (15%), ο μητρικός φυσικός βιασμός (14,7%) και η σεξουαλική βία (9,2%).

Σύμφωνα με τα αποτελέσματα της έρευνας, η ψυχολογική παραμέληση, συσχετίζεται θετικά με τον διαδικτυακό εθισμό και την PTSD. Η ψυχολογική παραμέληση, αποτέλεσε σημαντικό προβλεπτικό παράγοντα για την ανάπτυξη διαδικτυακού εθισμού, (Hsieh, et. al., 2016).

Έπειτα η φυσική παραμέληση συσχετίζεται θετικά με τον διαδικτυακό εθισμό. Μετά την προσθήκη της PTSD, στο μοντέλο των ερευνητών, η φυσική παραμέληση, έδειξε να αποτελεί επίσης σημαντικό προβλεπτικό παράγοντα για την ανάπτυξη του εθισμού στο διαδίκτυο, (Hsieh, et. al., 2016).

Τρίτον η πατρική φυσική βία συσχετίστηκε θετικά με τον διαδικτυακό εθισμό και τέλος το ίδιο θετικά συσχετιζόμενο αποτέλεσμα παρουσιάστηκε και για την

σεξουαλική βία και τον διαδικτυακό εθισμό. Κοινός παρονομαστής σε όλες τις περιπτώσεις της έρευνας, είναι ότι η προσθήκη της PTSD στο μοντέλο των ερευνητών, αποτέλεσε σημαντικό προβλεπτικό παράγοντα για την ανάπτυξη του εθισμού στο διαδίκτυο, (Hsieh, et. al., 2016).

Στην έρευνα εντοπίστηκαν κύριες επιδράσεις της ψυχολογικής παραμέλησης, της φυσικής παραμέλησης, της πατρικής φυσικής βίας και του σεξουαλικού βιασμού στον διαδικτυακό εθισμό. Ωστόσο, συνέβαλλαν και οι επιδράσεις της PTSD οι οποίες εντοπίστηκαν μεταξύ των πολλαπλών τύπων της κακοποίησης και του εθισμού στο διαδίκτυο. Το σημαντικό είναι να γίνει κατανοητός, ο βαθμός στον οποίο η κακοποίηση μπορεί να επιδράσει στους μηχανισμούς που πρωταγωνιστούν στον διαδικτυακό εθισμό, (Hsieh, et. al., 2016).

Παιδιά τα οποία έχουν εκτεθεί σε κακοποιητικές συνθήκες ίσως εκφράσουν PTSD και τότε έχουν την τάση να εγκλωβίζονται στον διαδικτυακό κόσμο, προκειμένου να αποφύγουν ή να μειώσουν τις αρνητικές επιδράσεις των συμπτωμάτων της PTSD. Κοινώς με τον εθισμό στις ουσίες, ο εθισμός στο διαδίκτυο ίσως είναι μια δυσπροσάρμοστη στρατηγική αντιμετώπισης και αποφυγής. Μια άλλη εξήγηση μπορεί να είναι το γεγονός ότι η παραμέληση και ο βιασμός ίσως αποδυναμώνουν την εμπιστοσύνη των παιδιών προς τους γονείς και τους σημαντικούς άλλους στον πραγματικό κόσμο. Τα παιδιά αναπτύσσουν έτσι την τάση να αντιμετωπίσουν το πρόβλημα στρεφόμενα στα κοινωνικά δίκτυα. Η παραμέληση και ο βιασμός, δύναται να μειώσει επίσης την πρόσβαση των παιδιών σε αποτελεσματική υποστήριξη, αφήνοντάς τα μόνα, να αναμετρηθούν με σημαντικούς ψυχολογικούς στρεσογόνους παράγοντες, διογκώνοντας την ανοχή τους στον διαδικτυακό εθισμό,(Hsieh, et. al., 2016).

Κλείνοντας την ενότητα αυτή, παρατηρούμε ότι ο διαδικτυακός εθισμός και η εξάρτηση από ουσίες μοιράζονται κοινά χαρακτηριστικά και κοινούς οικογενειακούς παράγοντες κινδύνου, έτσι γίνεται φανερό ότι, η σχέση μεταξύ κακοποίησης και εθισμού στη χρήση ουσιών, ίσως είναι κοινή και για τη σχέση μεταξύ κακοποίησης και διαδικτυακού εθισμού. Όσον αφορά τον τρόπο με τον οποίο η PTSD διαμεσολαβεί στη συσχέτιση μεταξύ ενδοπροσωπικού τραύματος (συμπεριλαμβανομένου του σεξουαλικού βιασμού) και χρήσης ουσιών, τα ευρήματα της παρούσας έρευνας υποθέτουν ότι, η PTSD είναι διαμεσολαβητικός παράγοντας στη συσχέτιση μεταξύ πολλαπλών τύπων παιδικής κακοποίησης και εθισμού στο διαδίκτυο, (Hsieh, et. al., 2016).

Τέλος, εξάγονται οι κλινικές επιπτώσεις στην παρούσα έρευνα. Πρώτον, παιδιά σχολικής ηλικίας, που εμφανίζουν συμπτώματα απόσυρσης ή επιθετικές συμπεριφορές, φτωχή σχολική ικανότητα θα πρέπει από τους εκπαιδευτικούς και τους κλινικούς λειτουργούς να αξιολογούνται όχι μόνο ως προς τους ψυχολογικούς παράγοντες και την συμπεριφορά τους καθεαυτή αλλά να υπάρχει και αξιολόγηση της οικογενειακής αλληλεπίδρασης. Παιδιά τα οποία έχουν εκτεθεί σε οικογενειακή βία ή παραμέληση, είναι περισσότερο πιθανό συγκριτικά με τους συνομήλικους τους να εκφράσουν ψυχολογικό στρες, ή άλλα προβλήματα συμπεριφοράς (όπως ο διαδικτυακός εθισμός), τα οποία με τη σειρά τους οδηγούν σε άλλες προβληματικές συμπεριφορές. Ο διαδικτυακός εθισμός, ίσως υπηρετεί μια δυσπροσάρμοστη στρατηγική αντίδρασης, για παιδιά τα οποία, έχουν υποφέρει από βιασμό ή PTSD. Ωστόσο η παρέμβαση για την αντιμετώπιση του διαδικτυακού εθισμού, ίσως είναι πιο αποτελεσματική αν επικεντρωθεί όχι μόνο στη συμπεριφορά αλλά και στην

κατανόηση των παραγόντων κινδύνου, όπως η κακοποίηση και η PTSD, (Hsieh, et. al., 2016).

Η παρούσα έρευνα συντέλεσε στην κατανόηση του τρόπου με τον οποίο αναπτύσσεται η διαταραχή εθισμού στο διαδίκτυο. Αποτέλεσε εργαλείο ανάδειξης των παραγόντων κινδύνου για την ανάπτυξη δυσπροσάρμοστων στρατηγικών αντιμετώπισης σε προβλήματα τα οποία μπορεί να ανακύπτουν από δυσλειτουργικά οικογενειακά πλαίσια, ιδιαίτερα όταν υπάρχει κακοποίηση και ψυχολογική ή φυσική παραμέληση των παιδιών εκ μέρους των γονέων και άλλων φροντιστών. Σημαντικό είναι πλέον, να κατανοήσουμε ότι, η παραμέληση ή η ύπαρξη ανικανότητας των γονέων να αναγνωρίσουν και να ανταπεξέλθουν στις ανάγκες των παιδιών, οδηγεί σε προβληματικές συμπεριφορές, πολλές φορές σε συνοσηρότητα.

9. **Η χρήση του διαδικτύου και ευρήματα για τις γνωστικές λειτουργίες.**

Στην παρούσα ενότητα θα παρουσιαστεί, η επίδραση που ασκείται στα νευρωνικά δίκτυα του εγκεφάλου από τη χρήση του διαδικτύου και των Η/Υ. Η πλαστικότητα του εγκεφάλου, είναι τέτοια ώστε πολλές φορές η δομή και η οργάνωση του τείνει να αλλάζει καθ όλη τη διάρκεια ζωής του ανθρώπου. Όπως θα διαφανεί παρακάτω η χρήση του διαδικτύου όχι μόνο επιφέρει ευεργετικές επιδράσεις στην διαμόρφωση νέων συνάψεων στον εγκέφαλο αλλά μπορεί επίσης να οδηγήσει και σε δυσμενείς συνέπειες για την λειτουργική δραστηριότητα των σχηματισμών του εγκεφάλου.

Το παλιό αξίωμα ότι ο εγκέφαλος αναπτύσσεται ως ένα βαθμό και έπειτα η ανάπτυξη του παύει, ιδιαίτερα στην ύστερη ενήλικη ζωή, καταρρίπτεται καθώς έχει διαπιστωθεί η ύπαρξη πολλαπλών μηχανισμών νευρωνικής πλαστικότητας. Η δομική πλαστικότητα αναφέρεται στη δημιουργία νέων συνάψεων και νευρώνων, όπως και σε επιγενετικές τροποποιήσεις στην έκφραση του DNA. Ο σχηματισμός νέων συνάψεων μπορεί να συνδέσει διαφορετικούς νευρώνες με επέκταση των δενδριτών και δημιουργία ακάνθων. Οι νέοι νευρώνες δημιουργούνται ως αντανάκλαση σε ερεθίσματα από νέες εμπειρίες, ενώ φαίνεται να υπάρχει και σταθερός ρυθμός αποδόμησής τους, (Borelli et al., 2008).

Σύμφωνα με την Greenfield, (1984), η ενασχόληση με videogames ενέχει τη συμμετοχή γνωστικών συνιστωσών και δύναται να επιφέρει ανάπτυξη σε σχετικές με το γνωστικό φορτίο, ικανότητες. Μελέτες έχουν συνεισφέρει ώστε, να αναδυθούν στην επιφάνεια ευρήματα τα οποία εξάγουν αποτελέσματα σχετικά με την εξάσκηση των γνωστικών ικανοτήτων κατά τη διάρκεια χρήσης videogames και του διαδικτύου. Τέτοια αποτελέσματα είναι η ελάττωση του χρόνου αντίδρασης σε ερεθίσματα, η βελτίωση του οπτικού και κινητικού συντονισμού, η βελτίωση της αντίληψης του

χώρου και της αναζήτησης, η βελτίωση της διακριτικής ικανότητας μεταξύ ερεθισμάτων και κατάδειξης τους, όπως και της γενικής προσοχής των οπτικών ερεθισμάτων. Τέλος άλλο ένα αποτέλεσμα είναι η βελτίωση της ευελιξίας στην εναλλαγή καθηκόντων.

Το 2008 ο Small, ανακάλυψε ότι τα άτομα με εμπειρία στην πλοήγηση στο διαδίκτυο, χρησιμοποιούσαν περισσότερο τον πλαγιοραχιαίο προμετωπιαίο φλοιό κατά την διάρκεια της περιήγησης, σε αντίθεση με άτομα που δεν είχαν αντίστοιχη εμπειρία. Η ανάγκη να εκτιμηθεί η αναγκαιότητα ενός συνδέσμου ή η μη αναγκαιότητά του, ενεργοποιεί αντίστοιχα νευρωνικά κυκλώματα. Κατά τους Jachson et al., (2010), η μεγαλύτερη χρήση του διαδικτύου συνδέεται με μεγαλύτερη δεξιότητα ανάγνωσης, όμως μόνο σε όσα παιδιά είχαν χαμηλότερο αρχικό επίπεδο και όχι σε όσα είχαν υψηλότερο, (Σφακιανάκης, Σιώμος, Φλώρος, 2012).

Σε αντίθεση με τη χρήση του ηλεκτρονικού υπολογιστή για συγκεκριμένο στόχο, η χρήση του διαδικτύου αυθαίρετα αφορά σε μια εμβύθιση σε ένα πλούσιο από πληροφορίες περιβάλλον, όπου ο στόχος όμως, δεν είναι διακριτός και ο οποίος δεν ενισχύεται συμπεριφορικά. Ο μέσος χρήστης, πρέπει να ανταπεξέλθει γνωσιακά σε πολλαπλές ταυτόχρονες εργασίες (multitasking). Είναι όμως ο εγκέφαλος του ανθρώπου δομημένος ώστε να ανταπεξέλθει σε αυτές τις απαιτήσεις, (Σφακιανάκης, Σιώμος, Φλώρος, 2012).

Υπάρχουν σαφείς περιορισμοί βιολογικής ταυτότητας στη διενέργεια απαιτητικών γνωσιακών εργασιών. Οι περιορισμοί αυτοί, έχουν τρεις εκφράσεις. Αρχικά, υπάρχουν περιορισμοί στην οπτική βραχύχρονη μνήμη, η οποία βρίσκεται στον οπίσθιο βρεγματικό και ινιακό λοβό. Έπειτα συναντάμε το «πετάρισμα» της προσοχής (attentional blink). Η τρίτη έκφραση περιορισμού είναι η ψυχολογική ανερέθιστη περίοδος, συσχετιζόμενη με μερικώς αλληλεπικαλυπτόμενα νευρωνικά δίκτυα εμπροσθο- βρεγματικά. Η σύγκλιση των δύο τελευταίων στον πλάγιο μετωπιαίο φλοιό δίνει ένα πιθανό σημείο παρεμπόδισης της γνωσιακής ροής και σύμφωνα με τους Dux et al., (2006), υπάρχει αδυναμία του οπίσθιου πλάγιου προμετωπιαίου φλοιού και πιθανώς του άνω έσω εμπρόσθιου φλοιού να επεξεργαστούν δύο λειτουργίες σχετιζόμενες με την ταυτόχρονη λήψη αποφάσεων, (Σφακιανάκης, Σιώμος, Φλώρος, 2012).

Σύμφωνα με τους Foerde et al., (2006), εξαιτίας της εναλλαγής συστημάτων στον έσω βρεγματικό λοβό και στο ραβδωτό σώμα, ακόμα και αν η απόσπαση της προσοχής δε μειώνει εν συνόλω τη μάθηση, μπορεί να οδηγήσει στη λήψη γνώσης η οποία θα εφαρμόζεται με λιγότερη ευελιξία σε νέες συνθήκες.

Έρευνα που αξιολογούσε τη χρήση laptop στην εκπαίδευση (Fried, 2008), έδειξε ότι οι μαθητές ξόδευαν χρόνο σε multitasking, ενώ το laptop απασχολούσε πολύ εαυτούς και αλλήλους. Το επίπεδο της χρήσης συσχετίστηκε αρνητικά με την απόδοση και την κατανόηση του υλικού, (Σφακιανάκης, Σιώμος, Φλώρος, 2012).

Συμπερασματικά, όπως αναφέρεται στους Σφακιανάκη, Σιώμο και Φλώρο, (2012), είμαστε σε θέση να δηλώσουμε, σύμφωνα με τα ερευνητικά ευρήματα, ότι η περιήγηση στο διαδίκτυο, είναι μια ενεργή εγκεφαλική διαδικασία, όπου όμως προκύπτει μια εξελικτική πίεση που δύσκολα μπορεί να ικανοποιηθεί με την αρχιτεκτονική των κυττάρων και τις δυνατότητες τροποποίησης που διαθέτει ο εγκέφαλός μας. Το μοτίβο της ταυτόχρονης ενασχόλησης με περισσότερες της μια δραστηριότητας κατά τη διάρκεια περιπλάνησης στο διαδίκτυο συνδέεται με

χαμηλότερη παραγωγικότητα και όχι με αύξησή της. Αυτό ωστόσο, δεν αποτελεί θέσφατο στην βοήθεια που μπορεί να προσφέρει η αυξημένη ενεργοποίηση περιοχών του εγκεφάλου, κατά την διαδικτυακή περιήγηση, σε άτομα με γνωσιακά ελλείμματα. Καθώς τα άτομα αυτά, κινητοποιούν τις λειτουργικές εφεδρείες τους, εφόσον η περιήγηση γίνεται με τις κατάλληλες μεθόδους.

10. Η ασφαλής και η μη ασφαλής χρήση του διαδικτύου σε παιδιά πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης

Η είσοδος των Η/Υ και του διαδικτύου στο σπίτι και το σχολείο, έχει αυξήσει το ενδιαφέρον γύρω από ζητήματα ασφάλειας, ιδιωτικότητας κακοποιήσεων και συναφών με το διαδίκτυο θεμάτων. Ακόμη η εισδοχή στη ζωή των ανθρώπων διάφορων συσκευών όπως τα smartphones, που καθιστούν την πρόσβαση στο διαδίκτυο, ευκολότερη ανά πάσα ώρα και στιγμή, εγείρει ερωτήματα γύρω από την ασφάλεια της χρήσης αυτών των μέσων τόσο από το ενήλικο κοινό όσο και από το κοινό των παιδιών, ιδίως αυτών που ανήκουν στην κοινότητα του δημοτικού σχολείου. Παρακάτω θα γίνει αναφορά στην ανασφαλή χρήση του διαδικτύου από τα παιδιά, στο πλαίσιο του σπιτιού και στην ανάγκη για επιτήρηση και έλεγχο από τους γονείς και τους φροντιστές.

Σύμφωνα με τους Valcke et al.,(2007), τα αυξημένα επίπεδα χρήσης του διαδικτύου στο χώρο οικιακής εστίασης, αναδεικνύουν την μη ασφαλή χρήση του διαδικτύου, από παιδιά της πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης. Μέσα από την αναζήτηση δεδομένων, φαίνεται ότι μόνο ο γονεικός έλεγχος σχετίζεται σημαντικά με χαμηλότερο βαθμό μη ασφαλούς συμπεριφοράς στο διαδίκτυο. Η είσοδος των ηλεκτρονικών υπολογιστών και του διαδικτύου στο σχολείο και στο σπίτι, έχει εγείρει διάφορα ερωτήματα και θέματα σχετικά με την ασφάλεια, τις ιδιωτικές πληροφορίες, τους βιασμούς και άλλα. Οικοδομώντας μια ανασκόπηση της βιβλιογραφίας οι Bullen & Harre, (2000), κατηγοριοποίησαν τις απειλές προς νεότερους ανθρώπους σε πέντε κατηγορίες, (όπως αναφέρεται στους Valcke et al., 2007).

Η φύση του διαδικτύου και η ηλικία χρήσης του, δυσχεραίνουν την αξιολόγηση των πληροφοριών που είναι παρούσες. Υπάρχει επίσης, κίνδυνος που σχετίζεται με προσωπικές πληροφορίες, οι οποίες παρέχονται στο διαδίκτυο ή κίνδυνος για συναντήσεις που μπορεί να επέρχονται μέσα από διαδικτυακές συνομιλίες. Υφίσταται αρνητική επίδραση της έκθεσης σε πορνογραφικό υλικό. Υπάρχει επακόλουθη επίδραση σεξουαλικής έκθεσης. Τέλος εμφανίζεται επίδραση της έκθεσης σε ηλεκτρονικές σελίδες με περιεχόμενο μίσους, απειλών και βλαπτικών συνθηκών, (Valcke et al., 2007).

Έρευνα της Internet Safety Group (ISG, 2001), στη Νέα Ζηλανδία, που περιλάμβανε 347 κορίτσια ηλικιών μεταξύ 11 και 19 ετών, ανέδειξε ότι:

Το 29% έστελνε ηλεκτρονικά μηνύματα και το 26% διατηρούσε επαφή μέσω κινητού τηλεφώνου με ανθρώπους που είχε συναντήσει μέσω του διαδικτύου. Το 33,5% διατηρούσε προσωπική επαφή με ξένους- αγνώστους- που είχε συναντήσει στο διαδίκτυο. Το 34% δεν ανέφερε στους γονείς την διατήρηση επαφών με αγνώστους, μέσω του διαδικτύου. Το 60%, χρησιμοποιούσε με μη ασφαλή τρόπο το διαδίκτυο, δίνοντας στην επιφάνεια προσωπικά στοιχεία όπως, όνομα, διεύθυνση, τηλέφωνο και φωτογραφικό υλικό. Το 37,5% των κοριτσιών, ανέφερε ότι ποτέ δεν ελεγχόταν από τους γονείς η χρήση του διαδικτύου ενώ το 75% ανέφερε έλεγχο από τους γονείς. Τέλος άξιο αναφοράς, είναι ότι το 22,5%, ανέφερε ότι ένιωθε να απειλείται κατά τη χρήση του διαδικτύου, (Valcke et al., 2007).

Σε έρευνα που πραγματοποιήθηκε στο Ηνωμένο Βασίλειο από τους Ο' Connell et al., (2004), σχετική με την διαδικτυακή συμπεριφορά 1434 παιδιών,

ηλικίας μεταξύ 8 και 11 ετών το 60% των παιδιών υπέδειξε πλήρη άγνοια σχετικά με τους κανόνες ασφαλούς πλοήγησης στο διαδίκτυο. Οι ερευνητές, ανακάλυψαν επίσης, αύξηση της μη ασφαλούς συμπεριφοράς στο διαδίκτυο, συγκρίνοντας τα δεδομένα με τη χρονιά του 2002.

10.1. **Σχολείο και μη ασφαλής χρήση του διαδικτύου**

Το σχολείο αναφέρεται ως ο κυριότερος παράγοντας στον έλεγχο των αρνητικών επιπτώσεων της χρήσης του διαδικτύου. Έρευνα του Internet Safety Group (ISG, 2001), αναφέρει ότι το 84,5 % κοριτσιών ελέγχεται στο σχολικό περιβάλλον, σχετικά με τη χρήση του διαδικτύου. Επίσης η έρευνα στο Ηνωμένο Βασίλειο που πραγματοποιήθηκε από τους O' Connell et al., (2002), τοποθετεί στις αναφορές της, το ρόλο του σχολείου ως την κυριότερη πηγή ασφάλειας και συμβουλευτικής καθοδήγησης για τα παιδιά, (Valcke et al., 2007).

Υπάρχει μια πληθώρα προληπτικών μέτρων, που τα σχολεία διαθέτουν για την ασφαλή χρήση στο διαδίκτυο. Παρακάτω παρουσιάζονται ορισμένα από αυτά τα μέτρα.

Ένα τυπικό παράδειγμα μπορεί να ανευρεθεί στις Ηνωμένες Πολιτείες Αμερικής με την είσοδο της Children's Internet Protection Act (CIPA) και της Neighborhood Children's Internet Protection Act (NCIPA). Αυτή η νομοθεσία, ορίζει τους κανόνες ασφαλούς χρήσης του διαδικτύου στα σχολεία και τις δημόσιες βιβλιοθήκες. Ουσιαστικά αποτελεί το κλειδί για την ενίσχυση των εφαρμογών ασφαλούς χρήσης του διαδικτύου. Παρόμοια προσέγγιση ακολουθείται και στο Ηνωμένο Βασίλειο, (Valcke et al., 2007).

Στις περισσότερες χώρες, τα σχολεία δεν επιτρέπουν την ελεύθερη πρόσβαση στο διαδίκτυο. Έχουν εγκαταστήσει λογισμικά ελέγχου και φιλτραρίσματος. Οι μορφές αυτές ελέγχου, εποπτεύουν κατά κάποιο τρόπο τις σελίδες περιήγησης στο διαδίκτυο. Εξασφαλίζοντας μια ασφάλεια στο περιεχόμενο των πλοηγήσεων, (Valcke et al., 2007).

Ένας άλλος τρόπος ελέγχου και προώθησης της ασφαλούς διαδικτυακής χρήσης, είναι οι ικανότητες των εκπαιδευτικών σχετικά με το διαδίκτυο. Η καλή γνώση χειρισμού του διαδικτύου από τους εκπαιδευτικούς συντελεί στην αύξηση της καλής και ελεγχόμενης χρήσης του διαδικτύου. Η UNESCO (2003), έθεσε σε εφαρμογή την εκπαίδευση των εκπαιδευτικών σχετικά με την ασφάλεια στο διαδίκτυο, (Valcke et al., 2007).

Η προώθηση της ασφαλούς χρήσης του διαδικτύου μπορεί να επιτευχθεί με μια πληθώρα τρόπων. Σε ένα μακροπρόθεσμο επίπεδο, παρατηρείται ότι κυβερνητικές πολιτικές, προβαίνουν στην εγκαθίδρυση νομοθεσίας η οποία ενισχύει την προσπάθεια προστασίας των παιδιών από τις επισκέψεις σε διαδικτυακές σελίδες κακόβουλου περιεχομένου. Ενισχύει με αυτό τον τρόπο, την ασφαλή περιήγηση στο διαδίκτυο. Συνδράμει το εκάστοτε νομοθετικό πλαίσιο, στον περιορισμό των δυνατοτήτων συλλογής πληροφοριών από τα παιδιά και απαιτεί την τοποθέτηση προειδοποιητικών σημάτων σε διαδικτυακές σελίδες με επώδυνο και κακόβουλο περιεχόμενο, (Valcke et al., 2011).

Η παραπάνω νομοθετικές ενέργειες στοχεύουν στην υιοθέτησή τους τόσο από τα σχολεία όσο και από τις βιβλιοθήκες. Η εφαρμογή μιας ασφαλούς πολιτικής για την χρήση του διαδικτύου, θα επωφελήσει οργανώσεις οι οποίες θα μπορούσαν να λάβουν επιχορηγήσεις για την διευρυμένη ανάπτυξη εκπαιδευτικών προγραμμάτων, σχετικών με την ασφαλή περιήγηση, (Valcke et al., 2011).

Άλλες νομοθεσίες, εστιάζουν στους τρόπους επίβλεψης της χρήσης του διαδικτύου. Εναλλακτικές προσεγγίσεις δίνουν έμφαση στην ανάπτυξη της συνείδησης, της γνώσης και στην καλλιέργεια δεξιοτήτων σχετικά με την ασφαλή περιήγηση στο χώρο του διαδικτύου. Οι ήδη υπάρχουσες προσεγγίσεις μπορούν να δομηθούν σε τέσσερις κατηγορίες: τις καμπάνιες συνειδητοποίησης, τη χρησιμοποίηση ειδικών φίλτρων εγκατεστημένων στα ηλεκτρονικά λογισμικά, στις γονεϊκές στρατηγικές επιτήρησης και στις δραστηριότητες μέσω του σχολικού πλαισίου (Valcke et al., 2011).

Κύριο μέλημα της παρούσας ενότητας είναι οι σχολικές δραστηριότητες που ενισχύουν την ασφαλή χρήση του διαδικτύου.

Σύμφωνα με το Department of Education, (2007), ένας από τους περιλαμβανόμενους στόχους- ήδη από το Σεπτέμβριο του 2007- υποστηρίζει ότι τα παιδιά του δημοτικού σχολείου πρέπει να έχουν πρόσβαση στο διαδίκτυο με ένα ασφαλή και υπεύθυνο τρόπο. Σύμφωνα με έρευνα των O' Connel, Price, & Barrow, (2004), στην Αγγλία, αναδύθηκε ότι το σχολικό πλαίσιο είναι σημαντικότατο όσον αφορά την εκμάθηση της ασφαλούς περιήγησης στο διαδίκτυο. Οι γονείς, αποτελούν τη δεύτερη πηγή πληροφόρησης- σχετικά με την ασφαλή περιήγηση- στο κοινωνικό περιβάλλον του παιδιού. Η πηγή πληροφόρησης του σχολείου έχει αυξηθεί τα τελευταία χρόνια, που επιτελούνται έρευνες σχετικές με την ασφάλεια στο διαδίκτυο και τα παιδιά δημοτικής- σχολικής ηλικίας. Αυτό αναδεικνύει την προφανή λήψη του ρόλου αυτού από το σχολικό πλαίσιο, (Valcke et al., 2011).

Ωστόσο δεν φαίνεται να υιοθετούν όλα τα σχολεία την ίδια τακτική προσέγγιση. Σύμφωνα με τους Valcke & Decraene , (2007), το 80% των δασκάλων αναφέρει, ότι έχει εγκαθιδρύσει κανόνες για τη χρήση του διαδικτύου. Αντίθετα, μόνο το 40% του σχολικού πληθυσμού, επιβεβαιώνει ότι αυτοί οι κανόνες έχουν εγκαθιδρυθεί και επικοινωνηθεί. Επιπρόσθετα, το 55,4 % των παιδιών ηλικίας μεταξύ 8 και 12 ετών, ανέφερε ότι σπάνια, οι δάσκαλοί τους ελέγχουν την πρόσβαση των παιδιών στο διαδίκτυο. Σύμφωνα με τον Wishart (2005), τα σχολεία σε ποσοστό 85%, στο σπουδαστικό τους πρόγραμμα, έχουν προβεί στην έναρξη προγραμμάτων σχετικών με την ασφαλή χρήση του διαδικτύου. Αντίθετα όμως, σε έρευνα των Sharples, Graber, Harisson & Logan, (2009), το ποσοστό όπου οι καθηγητές διδάσκου την ασφαλή χρήση του διαδικτύου είναι μόλις 58%, (όπως αναφέρεται στους Valcke et al., 2011).

Σχετικά με το σχολείο, ως μεσολαβητικό παράγοντα για την πληροφόρηση της ασφαλούς χρήσης του διαδικτύου, διαφαίνεται μέσα από τα ευρήματα ότι υπάρχει μια επίγνωση για τον ορισμό και την εφαρμογή μιας σχολικής πολιτικής και πληροφόρησης του πληθυσμού για την ασφάλεια στο διαδίκτυο, (Valcke et al., 2007).

Οι περιορισμένες εμπειρικές έρευνες σχετικά με την προσέγγιση του θέματος της ασφαλούς χρήσης του διαδικτύου, μπορούν να αποτελέσουν την έναρξη μιας διερεύνησης του θέματος, σχετικά με τις πραγματικές καμπάνιες και δράσεις που βρίσκονται σε ισχύ καθώς και με την προωθητική δραστηριοποίηση τέτοιων δράσεων. Την ίδια στιγμή, περιορισμένες πληροφορίες έχουν αποκαλυφθεί, σχετικά

με την επίδραση που έχουν τέτοιες προσεγγίσεις στην αλλαγή της διαδικτυακής συμπεριφοράς των παιδιών, (Valcke et al., 2011).

Τα αποτελέσματα της εργασίας που αναφέρεται παραπάνω υποδεικνύουν υψηλά επίπεδα μη ασφαλούς χρήσης του διαδικτύου, όπως είναι η επικοινωνία με άγνωστα πρόσωπα, η αποστολή προσωπικών πληροφοριών και φωτογραφικού υλικού και ορισμένα παιδιά συναντώνται με πρόσωπα τα οποία γνωρίζουν μόνο μέσα από το διαδικτυακό χώρο. Υψηλό ποσοστό του πληθυσμού, αναφέρει έκπληκτο από το υλικό που διατίθεται στο διαδίκτυο. Τα δεδομένα αυτά, προτείνουν ότι πρέπει να οριστεί μια σειρά κατάλληλων προληπτικών προγραμμάτων, τα οποία θα πληροφορούν τα παιδιά και θα τα εκπαιδεύουν ώστε να αποκτούν κατάλληλες διαδικτυακές δεξιότητες. Όσον αφορά τη σπουδαιότητα της επίβλεψης των γονέων, είναι εμφανώς διακριτές οι ενδείξεις ότι οι γονείς, διαθέτουν μια επίδραση όσον αφορά στη συμπεριφορά των παιδιών τους στο διαδίκτυο. Ωστόσο, μόνο ο μισός πληθυσμός ανέφερε την εμπειρία ελέγχου για την πλοήγηση στο διαδίκτυο, στο χώρο του σπιτιού. Είναι επίσης σημαντικό το γεγονός ότι, όλοι οι γονείς λαμβάνουν πληροφορίες σχετικές με τους κινδύνους που σχετίζονται με το διαδίκτυο και πληροφορίες για τον τρόπο με τον οποίο θα προστατεύσουν τα παιδιά τους και θα τα καθοδηγήσουν (Valcke et al., 2007).

Το παρόν κεφάλαιο, δίνει τη δυνατότητα, να αναφερθούν οι πρακτικές που υιοθετούνται από τις κυβερνήσεις σχετικά με την προώθηση ασφαλών δραστηριοτήτων στο διαδίκτυο. Αναδεικνύει επίσης, το σπουδαίο και καταλυτικό ρόλο του σχολικού περιβάλλοντος στην εκπαίδευση των παιδιών σχετικά με το πληροφοριακό υλικό που κυκλοφορεί στο διαδίκτυο και τονίζει την ανάγκη υιοθέτηση περισσότερων δράσεων εκ μέρους της εκπαιδευτικής κοινότητας. Η απουσία μιας ποικιλίας εμπειρικών ερευνών σχετικών με την διαδικτυακή ασφάλεια, περιορίζει την ανάλυση του φαινομένου σε μεγαλύτερο πληροφοριακό όγκο και τονίζει την ανάγκη, μιας διεύρυνσης του ερευνητικού ενδιαφέροντος γύρω από το θέμα της ασφάλειας στο internet κυρίως στο σχολικό περιβάλλον.

11. **Οι γονεϊκοί τύπου και η επίδρασή τους στη χρήση του διαδικτύου από παιδιά πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης**

Οι αξίες της οικογένειας, οι παραδόσεις και οι προσδοκίες, έχουν μια επικρατούσα επίδραση στην ανάπτυξη των ταλέντων, της προσωπικότητας και της δημιουργικής παραγωγικότητας των παιδιών. Υπάρχει μια επίδραση του οικογενειακού περιβάλλοντος στην ανάπτυξη των ταλέντων των παιδιών, στις επιτυχίες και στην προσωπική τους ανατροφή. Οι γονεϊκοί τύπου, οι οποίοι διατηρούν ένα δεσμό και μια υποστηρικτική τάση προς τα παιδιά, παρέχουν ένα συναισθηματικό χώρο, και επιτρέπουν στα παιδιά, να εκφράσουν τις εμπειρίες τους και να αντιμετωπίσουν προκλήσεις, προκειμένου να επιτευχθεί η βέλτιστη προσαρμογή στο περιβάλλον. Σύμφωνα με τον Baymrind's, (1966, 1991), δύο παράγοντες των γονιών (η ζεστασιά και ο έλεγχος), οδηγούν σε τρείς κατηγορίες γονεϊκών τύπων. Αυτοί είναι ο αυταρχικός, ο επιτρεπτικός και ο εξουσιαστικός. Με την τροποποίηση που εισήχθη από τον Maccoby & Martin, (1983), συγκαταλέχθηκε στους γονεϊκούς τύπους και ο αμελής, (Yazdani & Daryei, 2016).

Ποια είναι όμως η σχέση των γονεικών τύπων με τη χρήση του διαδικτύου από παιδιά πρωτοβάθμιας σχολικής εκπαίδευσης? Σε αυτό το ερώτημα θα προσπαθήσουμε να απαντήσουμε, εκθέτοντας παρακάτω τα δεδομένα μιας ακόμη έρευνας των Valcke et. al., (2010).

Οι περισσότερες έρευνες που αφορούν τη χρήση του διαδικτύου στο σπίτι, επικεντρώνονται κυρίως στις ευκαιρίες και της απειλές της ενεργής χρήσης του διαδικτύου. Περιορισμένες εμπειρικές έρευνες, έχουν εστιάσει στο ρόλο και την επίδραση των γονέων σε αυτό το πλαίσιο. Οι γονεϊκοί τύποι, όσον αφορά το διαδίκτυο, ορίζονται με σκοπό να μελετηθεί η επίδρασή τους, στην ενεργή χρήση του διαδικτύου από τα παιδιά στην οικεία. Έτσι, προσεγγίζονται δύο διαστάσεις γονεϊκών τύπων όσον αφορά το διαδίκτυο: ο γονεϊκός έλεγχος και η γονεϊκή ζεστασιά/ θέρμη.

Όσον αφορά τους γονεϊκούς τύπους, παρατηρήθηκε στην έρευνα μια επικράτηση των αυταρχικών γονέων, (59,4%). Οι τύποι, διαφέρουν ανάλογα με το φύλλο του γονέα που ασκεί τον έλεγχο, το εκπαιδευτικό επίπεδο και την ηλικία. Οι γονεϊκοί τύποι, συνδέονται επίσης, με τη χρήση του διαδικτύου που γίνεται από τους γονείς, τη διαδικτυακή συμπεριφορά και τη διαδικτυακή εμπειρία. Οι γονεϊκοί τύποι, επηρεάζουν σημαντικά την χρήση του διαδικτύου από τα παιδιά. Η υψηλότερη διαδικτυακή χρήση από παιδιά, σημειώνεται όταν οι γονείς υιοθετούν μια επιτρεπτική συμπεριφορά, (Valcke, et. al., 2010).

11.1. **Γονεϊκοί ρόλοι και Γονεϊκοί τύποι χρήσης Διαδικτύου**

Η παρούσα γενιά νέων ανθρώπων και παιδιών, είναι μια γενιά η οποία δεν έχει εμπειρία χωρίς την ύπαρξη των μέσω διαδικτυακής επικοινωνίας και πληροφορίας. Έχει ονομαστεί η «γενιά του διαδικτύου», (Oblinger & Oblinger, 2005) ή «γενιά της οθόνης», (Rushkoff, 1997). Η εύκολη πρόσβαση στο διαδίκτυο, είναι μια ψευδαίσθηση αν δεν ληφθεί υπόψη ως μια πρόκληση. Ο Livingstone, (2003), προσεγγίζοντας και συζητώντας γύρω από το διαδίκτυο και τη χρήση του από παιδιά, ανέδειξε τρεις κύριες κατηγορίες χρήσης του διαδικτύου: την ψυχαγωγία, την εκπαίδευση και την ψυχαγωγική εκπαίδευση. Σύμφωνα με τον Tufte, (2006), μπορούμε να προσθέσουμε και μια τέταρτη κατηγορία χρήσης του διαδικτύου, αυτή που αφορά τον καταναλωτικό ρόλο, που διαδραματίζουν τα παιδιά μέσω του διαδικτύου και εμπλέκονται ως ενεργοί καταναλωτές, (Valcke et. al., 2010).

Η ανάγκη για διαδικτυακή εκπαίδευση είναι ξεκάθαρη, όταν γίνεται ανασκόπηση των ερευνών σχετικά με τους κινδύνους που εμφανίζονται στο διαδίκτυο για τις συμπεριφορές των παιδιών. Η ανασκόπηση, εμφανίζει μια έλλειψη επαρκούς ωριμότητας των παιδιών, να διαχειριστούν αυτούς τους κινδύνους. Σε πρώιμες έρευνες, παρατηρείται ότι το 86,3% παιδιών πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης κάνουν ανασφαλή χρήση του διαδικτύου. Σύμφωνα με τους Vanlanduyt & De Cleyn, (2007), προσεγγίζονται πέντε περιοχές διαδικτυακής επικινδυνότητας. Αρχικά το διαδίκτυο, δύναται να έχει αρνητικές επιδράσεις στις κοινωνικές σχέσεις. Σύμφωνα με τους Chisholm, (2006); Vanlanduyt & De Cleyn, (2007); van Rooij & van den Eijden, (2007), έρευνα κατέδειξε ότι το 42% των παιδιών, έχουν βρεθεί θύματα διαδικτυακού εκφοβισμού. Δεύτερον, έρευνα των Beebe et. al., (2004), εστιάζει στην αρνητική συναισθηματική επίδραση κατά την έκθεση σε πορνογραφικό υλικό, σε σκηνές βίας και άλλες μορφές βίαιου περιεχομένου. Πολλά παιδιά, δηλώνουν ότι έχουν απειληθεί διαδικτυακά. Τρίτον, το διαδίκτυο, φαίνεται να επηρεάζει την φυσική υγεία. Σε πολλές περιπτώσεις μειώνει την συγκέντρωση και προκαλεί μυϊκούς πόνους. Τέταρτον, σύμφωνα με τον Kerbs, (2005), παρατηρείται στις έρευνες μια επίδραση του διαδικτύου στη διαχείριση του χρόνου, αύξηση του εθισμού στο διαδίκτυο, παραμέληση των εργασιών και των υποχρεώσεων του σχολείου καθώς και ελαχιστοποίηση της εμπλοκής των παιδιών σε οικογενειακές δραστηριότητες, (Valcke et. al., 2010).

Ο γονεϊκός ρόλος, είναι μια πολύπλοκη δραστηριότητα, η οποία περιλαμβάνει πολλές συγκεκριμένες συμπεριφορές, οι οποίες δουλεύουν είτε ατομικά είτε συμπληρωματικά για να επηρεάσουν τα αποτελέσματα της συμπεριφοράς των παιδιών. Στη βιβλιογραφία, παρουσιάζεται ο υλικός ρόλος και ο συμβολικός ρόλος των γονιών απέναντι στα παιδιά. Ο υλικός ρόλος των γονέων συνδέεται με την αγορά ενός ηλεκτρονικού υπολογιστή στα παιδιά, και την παροχή πρόσβασης στο διαδίκτυο. Ο συμβολικός ρόλος αντικατοπτρίζει την εγκαθίδρυση κανόνων γύρω από την ασφαλή χρήση του διαδικτύου. Σύμφωνα με τους Grossbart et al., (2002), εισάγεται στο πλαίσιο αυτό μια προσπάθεια επεξήγησης των καταστάσεων όπου τα παιδιά αναπτύσσουν μια καλύτερη κατανόηση και περισσότερες δεξιότητες με τη βοήθεια των γονιών τους. Κατά τον Valkenburg, (2002), ο συμβολικός ρόλος των γονέων αντανακλά την ομιλία και την επικοινωνία τους με τα παιδιά σχετικά με το διαδίκτυο. Ο Delver, (2003), επικροτεί την εγκατάσταση φίλτρων στους ηλεκτρονικούς υπολογιστές. Ο Eastin et al., (2006), συντάσσεται με τον έλεγχο της πρόσβασης στο διαδίκτυο και ο Barkin et. ,al., (2006), ορίζει ως αναγκαία την εγκαθίδρυση κανόνων

γύρω από την διαδικτυακή χρήση. Τόσο ο συμβολικός ρόλος όσο και ο υλικός ρόλος των γονέων, συμβάλλουν στην εκπαίδευση και την ανάδειξη ενός καλύτερου διαδικτυακού κοινού. Ακριβώς αυτοί οι δύο ρόλοι, εισάγουν τους γονεϊκούς τύπους που σχετίζονται με το διαδίκτυο, (Valcke et. al., 2010)

Μπορούμε οπότε σε αυτό το σημείο να κατανοήσουμε τον ρόλο που διαδραματίζει το περιβάλλον των γονέων, στην ασφαλή χρήση του διαδικτύου από παιδιά του δημοτικού. Η εγκατάσταση ελέγχου και ορίων στη διαδικτυακή χρήση από τα παιδιά, αποτελούν προστατευτικούς παράγοντες σχετικά με την ανάπτυξη δυσπροσάρμοστων συμπεριφορών ή συμπεριφορών επικινδυνότητας που μπορεί να αναδυθούν από επισκέψεις σε ακατάλληλο διαδικτυακό περιεχόμενο. Η συνεισφορά των γονέων στην ασφαλή περιήγηση στο διαδίκτυο είναι ιδιαίτερα σημαντική και καθιστά το ρόλο της πρόληψης ιδιαίτερα αποτελεσματικό απέναντι στην ανάπτυξη δυσλειτουργικών και επικίνδυνων διαδικτυακών συμπεριφορών. Η παρούσα ενότητα συνέβαλε στην ανάδειξη του γονεϊκού ρόλου και πρότεινε την αξιοποίηση της οικογενειακής δυναμικής για την ανάπτυξη ασφαλέστερων διαδικτυακών συμπεριφορών.

11.2.

Γονεϊκός έλεγχος

Σύμφωνα με τους Eastin et al., (2006), στο 30% των οικογενειών, οι γονείς παραμένουν παρόντες κατά τη διάρκεια της χρήσης του διαδικτύου από τα παιδιά τους. Άλλοι γονείς, αναφέρουν την εγκατάσταση φίλτρων στους ηλεκτρονικούς υπολογιστές και άλλοι τον έλεγχο του ιστορικού. Μόνο στην έρευνα των Walrave et al., (2008), αναφέρθηκε από τους ερευνητές ότι οι γονείς σταματούν τη χρήση του διαδικτύου, όταν τα παιδιά τους λαμβάνουν μηνύματα από αγνώστους. Ερευνητές, αναφέρουν ότι οι γονείς τοποθετούν όρια στη χρήση του διαδικτύου, καθορίζοντας το χρονικό διάστημα απασχόλησης και πρόσβασης στο διαδίκτυο. Ενώ σύμφωνα με τους Walrave et. al., (2008), μόνο ένα ποσοστό του 13,2% των παιδιών, λαμβάνει οδηγίες για την πλοήγηση στο διαδίκτυο από τους γονείς του, (Valcke et. al., 2010).

11.3. **Γονεϊκή ζεστασιά**

Οι γονείς προσδοκάται να δημιουργήσουν και να καλλιεργήσουν ένα ασφαλές και ένα περιβάλλον σεβασμού προς τα παιδιά. Τα παιδιά, πρέπει να έχουν τη δυνατότητα να θέσουν ερωτήματα, σχετικά με τη χρήση του διαδικτύου στα παιδιά τους. Η Youn, (2008), προσθέτει την ύπαρξη μιας ατμόσφαιρας μη κριτικής, που θα επιτρέπει την συνομιλία γύρω από τη χρήση του διαδικτύου. Είναι άξιο παρατήρησης ότι μόνο ένα ποσοστό του 67%, των γονέων, συνομιλούν με τα παιδιά τους για το διαδίκτυο. Παρακάτω ακολουθούν οι τέσσερις γονεικοί τύποι, σχετικά με τη χρήση του διαδικτύου, όπως αυτοί αναφέρονται από τους Valcke et. al.,(2010).

Ο επιτρεπτικός γονεϊκός τύπος, αντανακλάται σε γονείς που δεν προβάλλουν ρητά όρια. Οι γονείς αυτοί, απέχουν από συγκρούσεις με τα παιδιά τους. Ανταποκρίνονται σε ό,τι τους ζητήσουν τα παιδιά τους και σε όλες τις ιδέες τους, επενδύουν στην γονϊκή ζεστασιά αλλά δύσκολα δίνουν οδηγίες και υιοθετούν καθοδηγητικό ρόλο. Ο γονεϊκός τύπος του laissez- faire, άναρχος τύπος, όπως αποκαλείται και τύπος χωρίς όρια, αντανακλάται σε γονείς οι οποίοι, διαθέτουν χαμηλά επίπεδα ελέγχου και ελάχιστη εμπλοκή. Δεν διαθέτουν μια υποστηρικτική ή αυστηρή συμπεριφορά απέναντι στη χρήση του διαδικτύου από τα παιδιά. Ο εξουσιαστικός τύπος γονέα, αντανακλά τους γονείς οι οποίοι θέτουν ξεκάθαρους κανόνες. Αυτοί οι γονείς προσδοκούν τα παιδιά τους να έχουν μια υπεύθυνη στάση και να συμπεριφέρονται με αυτό- ελεγχόμενο τρόπο. Τοποθετούν πρακτικούς κανόνες, όπως για παράδειγμα ο χρόνος χρήσης του διαδικτύου. Τέλος οι αυταρχικοί γονείς είναι εκείνοι που θέτουν απαράβατους κανόνες, χωρίς να εξηγούν τους λόγους και απαιτούν την πλήρη υπακοή σε αυτούς τους κανόνες. Φυσικά, δεν είναι «ανοιχτοί» σε συζητήσεις γύρω από το διαδίκτυο και επιμένουν στην αποδοχή των δικών τους αντιλήψεων για το διαδίκτυο, (Valcke et. al., 2010).

Καταλήγουμε λοιπόν, σε αυτό το σημείο στην άμεση συνάφεια που παρουσιάζει ο γονεϊκός ρόλος και ο γονεϊκός τύπος χρήσης του διαδικτύου, με την προστασία των παιδιών από παράγοντες υψηλού κινδύνου στην έκθεση στο διαδίκτυο. Οι γονείς, οφείλουν να είναι ενεργά δραστήριοι στον έλεγχο της χρήσης του υπολογιστή από τα παιδιά τους και να υιοθετούν πρακτικές στρατηγικές προστασίας από ακατάλληλο υλικό. Οφείλουν να εντείνουν διαρκώς τις προσπάθειες επιτήρησης και να ενημερώνονται γύρω από βλαπτικές συμπεριφορές που μπορεί να αναδυθούν από την ανεξέλεγκτη χρήση του διαδικτύου.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Σύμφωνα με την έρευνα των Γρηγοράκη, Περάκη & Πολίτη, (2014), τα παιδιά του δημοτικού, φαίνεται να υπερεκτιμούν τις ικανότητές τους στο θέμα της ασφαλούς πλοήγησης στο διαδίκτυο. Προκαλεί επίσης ανησυχία το γεγονός ότι μεγάλο ποσοστό μαθητών δημοτικού, χρησιμοποιεί το διαδίκτυο παρά της ρητές απαγορεύσεις πρόσβασης. Αυτή η πρόσβαση βέβαια επιτυγχάνεται μέσω της παραποίησης των προσωπικών δεδομένων μιας και οι κανόνες του διαδικτύου έχουν καθορισμένο ηλικιακό όριο για την πρόσβαση σε αυτό, (Γρηγοράκη, Περάκη & Πολίτη, 2014).

Η παραπάνω βιβλιογραφική ανασκόπηση, συνέβαλε στο να τονιστούν ορισμένες από τις κρισιμότερες συνέπειες του διαδικτύου στην παιδική ηλικία. Αυτό το οποίο εξήχθη από την παρούσα ερευνητική δραστηριότητα, είναι ότι υπάρχει ένας περιορισμένος αριθμός ερευνών σχετικά με τη χρήση του διαδικτύου από παιδιά δημοτικού σχολείου. Αφορά μάλιστα, αυτός ο περιορισμός, στην κύρια Ευρωπαϊκή ήπειρο παρά την εμπειρική παρατήρηση ασύστολης χρήσης ηλεκτρονικών συσκευών από παιδιά παιδικής ηλικίας.

Παρά τους περιορισμούς ωστόσο των ερευνητικών δεδομένων, η ανάδυση θεμάτων σχετικών με τα παιδιά δημοτικού και την επιρροή του διαδικτύου στην ψυχική και κοινωνική τους ζωή, αποτελεί ένα χρηστικό εργαλείο για την εκτενέστερη διερεύνηση του φαινομένου. Συγκεκριμένα η επίδραση του διαδικτύου στην ανάδυση εθιστικών συμπεριφορών, αποτέλεσε μεγάλο μέρος της παρούσας εργασίας, μιας και η βιβλιογραφία είναι πλούσια εξαιτίας της σύγχρονης ανάδυσης του φαινομένου του εθισμού σε διαδικτυακά μέσα έναντι προγενέστερων εθιστικών συμπεριφορών σε ουσίες ή διαπροσωπικές σχέσεις. Επίσης παρά τις διχοτομούμενες απόψεις σχετικά με την παιδική κατάθλιψη, φάνηκε στο παρόν πόνημα, η αλληλεπιδραστική σχέση που παρουσιάζεται μεταξύ κατάθλιψης και αλόγιστης διαδικτυακής χρήσης. Συγκεκριμένα το σπουδαιότερο εξαγώγιμο αποτέλεσμα της παρούσας εργασίας, είναι ότι η κατάθλιψη στην παιδική ηλικία και ο διαδικτυακός εθισμός, είναι κομμάτια της παιδικής οργάνωσης της προσωπικότητας, αλληλένδετα, τα οποία οδηγούν σε ένα φαύλο κύκλο συμπτωματολογίας.

Πέραν αυτών των σημείων της εργασίας, οι νέες μορφές εκφοβισμού, είναι σημείο άξιο σημασίας. Ο παραδοσιακός εκφοβισμός, χωρίς να εκλείπει, έχει δώσει τα σκήπτρα του στο σύγχρονο διαδικτυακό εκφοβισμό, προστατεύοντας τους θύτες πίσω από τη φενάκη της ηλεκτρονικής ανωνυμίας και τους επιτρέπει με τον τρόπο αυτό να δραστηριοποιούνται επιθετικά με ευκολία και χωρίς ενοχές. Η προστασία των θυμάτων, ουσιαστικά κρίνεται, μόνο μέσα από την δική τους προσωπική εξασφάλιση της ασφάλειας και της αναφοράς στους φροντιστές τους, τέτοιων παρενοχλητικών συμπεριφορών. Για την καταπολέμηση αυτού του φαινομένου, προτείνεται σε σημαντικό βαθμό, ο έλεγχος των συμπεριφορών στο διαδίκτυο τόσο από το σχολείο όσο και από το οικογενειακό περιβάλλον.

Τέλος έγινε φανερό, ότι η εκπαιδευτική διαδικασία εντός του σχολικού περιβάλλοντος, σχετικά με θέματα ασφαλούς περιήγησης στο διαδίκτυο, είναι η κυριότερη πηγή, παροχής ασφάλειας στα μικρά παιδιά. Παρά τα απαισιόδοξα αποτελέσματα των ερευνών που αναφέρθηκαν στην παρούσα εργασία, φαίνεται η σπουδαιότητα του ρόλου του σχολείου και οι προσπάθειες που συντελούνται για μια

καλύτερη, πληρέστερη και ασφαλέστερη διαδικτυακή χρήση. Τονίζεται η ανάγκη διεύρυνσης των ερευνητικών προσπαθειών καθώς και η ανάπτυξη εφαρμογών σχετικών με την πληροφόρηση και τον έλεγχο της περιήγησης στο διαδίκτυο, στο δημόσιο πρωτογενή κοινωνικό βίο των παιδιών.

Η παρούσα εργασία, ανέδειξε το θεωρητικό προβληματισμό γύρω από τη χρήση του διαδικτύου σε παιδιά δημοτικού, και τοποθέτησε αυτόν τον προβληματισμό μπρος σε μια νέα κατεύθυνση σύνθεσης, νέων εφαρμογών ασφάλειας της περιήγησης στον κυβερνοχώρο. Ενώ ταυτοχρόνως, ανέδειξε τις συνέπειες και τις επιδράσεις του διαδικτύου στα παιδιά, τα οποία μπορεί χωρίς έλεγχο να περιηγούνται σε ακατάλληλες σελίδες και να βιώνουν τις βλαβερές και επώδυνες συνέπειες ενός ανώνυμου χώρου. Ευελπιστώντας στην περεταίρω προσπάθεια για την εκπόνηση ερευνών σχετικών με το παρόν ζήτημα, επετεύχθη η ανάδειξη του κρίσιμου φαινομένου της διαδικτυακής συμπεριφοράς των νέων.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Αρσένης, Σ. (2010*), Διαδίκτυο και κοινωνικές επιστήμες- τεχνικές,*

τεχνολογικές & συστημικές προσεγγίσεις. Αθήνα: Κλειδάριθμος.

Γρηγοράκη, Μ., Περάκη, Φ., Πολίτη, Α., 2014, Ηλεκτρονικός εκφοβισμός στην παιδική και Εφηβική ηλικία: Διερευνώντας το φαινόμενο όπως εκδηλώνεται στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης, *4ο Πανελλήνιο Συνέδριο Επιστημών Εκαπίδευσης*.

Κατερέλος, Ι., Παπαδόπουλος, Π. (2009), *Οι έφηβοι και το internet- ασφαλής*

και δημιουργική χρήση. Αθήνα: Καστανιώτη.

Λαμπαδάρης, Μ., Α., (2013), *Εθισμός στο Διαδίκτυο και παιδιά Δημοτικού,* Πτυχιακή Εργασία, Σχολή Διοίκησης και Οικονομίας- Τμήμα Διαχείρισης Πληροφοριών, Τ.Ε.Ι Καβάλας.

Λούλος, Δ. (2002), *Έκφραση Έκθεση*. Θεσσαλονίκη: Ζήτη

Μάτσα, Κ. (2009), Εξάρτηση από το διαδίκτυο: Η πιο σύγχρονη μορφή τοξικομανίας, *Τετράδια Ψυχιατρικής, 108,* 78-86.

Σκαρπέλος, Γ. (1999), Terra *virtualis: η κατασκευή του κυβερνοχώρου*, Αθήνα:

Νεφέλη.

Σφακιανάκης, Ε., Σιώμος, Κ., Φλώρος, Γ. (2012*) Εθισμός στο διαδίκτυο και*

άλλες διαδικτυακές συμπεριφορές υψηλού κινδύνου. Αθήνα: Α.Α. Λιβάνη.

Σιώμος, Κ. (2008). *Εθισμός των Εφήβων στους Ηλεκτρονικούς Υπολογιστές*

και το Διαδίκτυο: Ψυχιατρικά Συμπτώματα και Διαταραχές Ύπνου,

Διδακτορική Διατριβή, Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, Τμήμα Ιατρικής, Λάρισα

Σιώμος, Κ., Νταφούλης, Β., Φλώρος, Γ., Σιτζόγλου, Κ. (2010), Διαφοροδιαγνωστικά Διλήμματα στην Εθιστική Χρήση Η/Υ και Διαδικτύου. Παρουσίαση και Συζήτηση Δύο Κλινικών Περιστατικών, *Νευρολογία, 19(3),* 184-191.

Σουρής, Ε. (2016), Ο Εθισμός στο Διαδίκτυο στην πρωτοβάθμια εκπαίδευση και οι επιπτώσεις στην ζωή των μαθητών Ε' και ΣΤ' Δημοτικου (Μεταπτυχιακή Εργασία). Ανακτήθηκε από http://nemertes.lis.upatras.gr.

Πατεδάκη, Ε., Πηγή, Κ., Συκιωτάκη, Α.,Μ., (2014), *Η επίδραση του διαδικτύου στις κοινωνικές σχέσεις των νέων*. Πτυχιακή Εργασία. Ανώτατο Τεχνολογικό Εκπαιδευτικό Ίδρυμα Κρήτης.

Φραγκουλίδου, Φ. (2006*) Έφηβοι και διαδίκτυο : μελέτη των επιδράσεων του*

διαδικτύου στους εφήβους χρήστες. Διδακτορική διατριβή. Αριστοτέλειο

Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης.

Alvarez, M., Torres, A., Rodriguez, E., Padilla, S., Rodrigo, M.J. (2013), Attitudes and parenting dimensions in parents' regulation of Internet use by primary and secondary school children, *Computers and Education, 67,* 69-78.

Beard, K. W. (2005), Internet Addiction: A Review of Current Assessment Techniques and Potential Assessment Questions, *Cyberpsychology & Behavior, 8,* 7-14.

Beard, K. W., & Wolf, E.M. (2001). Modification in the proposed Diagnostic Criteria for Internet Addiction. *Cyber Psychology & Behavior, 4,* 377-383.

Borreli, E., Nestler, E., Allis, C., Sassone- Corsi, P. (2008), Decoding the Epigenetic Language of Neuronal Plasticity, *Neuron, 60(6),* 961-74.

Caplan, S. E. (2003), Preference for On- Line Social Interaction: A Theory of Problematic Internet Use and Psychosocial Well- Being, *Communication Research, 30,* 625-48.

Davis, R. A. (2001), A Cognitive – Behavioral Model of Pathological Internet Use, *Computers in Human Behavior, 17,* 187-195.

Durkee, T., Kaess, M., Carli, V., Parzer, P., Wasserman, C., Floderus, B., Wassermanm C., et al. (2012), Prevalence of Pathological Internet use among adolescent in Europe : demographic and social factors. *Addition, 107,* 2210-2222.

Fayazi, M., Hasani, J., (2017), Structural relations between brain- behavioral systems, social anxiety, depression and internet addiction: With regard to revised Reinforcement Sensitivity Theory (r- RST). *Computers in Human Behavior, 72,* 441-448.

Foerde, K., Knowlton, B. J., Poldrack, R.A. (2006), Modulation of Competing Memory Systems by Distraction, *Proc Natl Acad Sci USA, 103,* 11778-11783.

Griffiths, M. (2000), Internet Addiction: Time to Be Taken Seriously ?, *Addiction Research, 8,* 413-418.

Grohol, J.M. (2000), Too Much Time On- Line: Internet Addiction or Healthy Social Interactions?, *Cyberpsychology & Behavior, 2(5),* 395- 401.

Ha, J. H., Yoo, H.J., Cho, I., H., Chin, B., Shin, D., Kim, J.,H. (2006), Psychiatric Comorbidity Assessed in Korean Children and Adolescents who Screen Positive for Internet Addiction, *J Clin Psychiatry, 67(5),* 821-6.

Hsieh, I. P., Shen, A. C. T., Wei, H. S., Feng, J. Y., Huang, S., Hwa, A. L., (2016), Associations between child maltreatment, PTSD, and Internet addiction among Taiwanese students, *Computers in Human Behavior, (56),* 209-214.

Malak, M., Z., Khalifeh, A., H., Shuhaiber, A.,H., (2017), Prevalence of Internet Addiction and Associated risk factors in Jordanian School Students, *Computers in Human Behavior, 70,* 556-563.

Mafi, C. R. & Blas, S.S. (2006), Explaining Internet Dependency : An Exploratory Study of Future Purchase Intention of Spanish Internet Users, *Internet Research, 16(4),* 380-397.

Mundy, L., K., Canterford, L., Olds, T., Allen, N., B., Patton, G., C., (2016), The association between media and Emotional and Behavioral Problems in Late Childhood, *Academic Pediatrics,* 1-5.

Munno, D., Cappellin, F., Saroldi, M., Bechon, E., Guglielmucci, F., Passera, R., Zullo, G., (2017), Internet Addiction Disorder: Personality Characteristics and risk of pathological overuse in adolescents, *Psychiatry Research, 248,* 1-5.

Nansel, T., R., Wang, J., Iannotti, R., J., (2001). Cyber And Traditional Bullying: Differential Association With Depression, *Journal of Adolescent Health, 48,* 415-417.

Roland, E. (2002), Bullying, Depressive Symptoms and Suicidal Thoughts, *Educational Research, 44,* 55-67.

Tomczyk, L., Kopecky, L., (2016), Children and youth safety on the internet: Experiences from Czech and Poland, *Telematics and Informatics, 33,* 822-833.

Valcke, M., Bonte, S., De Wever, B., Rots, I., (2010), Internet parenting styles and the impact on Internet use of Primary school Children, *Computer & Education, 55,* 454-464.

Valcke, M., De Wener, B., Vankeer, H., Schellens, T., (2011), Long- term study of safe Internet use of young children. *Computers & Education, 57, 1292-1305.*

Valcke, M., Schellens, T., Van Keer, H., Gerarts, M., (2007), Primary School Children's safe and unsafe use of the Internet at home and at school: An exploratory study, *Computers in Human Behavior, 23,* 2838-2850.

Yan, Z., (2009), Limited knowledge and limited resources: Children's and adolescent's understanding of the Internet, *Journal of Applied Developmental Psychology, 30,* 103-105.

Yazdani, S. Daryei, G., (2016), Parenting styles and psychosocial adjustment of gifted and normal adolescents, *Pacific Science Review B: Humanities and Social Sciences, (2),* 100-105.

http://en.wikipedia.org/wiki/ [accessed 10 February 2017].

https:// en.wikipedia.org/wiki/list_of_ internet_ pioneers.

https://www.psychoterapia.net.gr